
RKTL:n työraportteja 7/2012

Tenojoen lohenkalastuksen omistajat – maanomistuksellinen osakkuus Suomen puolella

Tekijä: Maija Länsman

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki
2012

Julkaisija:
Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos
Helsinki 2012

ISBN 978-951-776-886-3 (Verkojulkaisu)

ISSN 1799-4756 (Verkojulkaisu)

Kuvailulehti

Tekijä Maija Länsman			
Nimeke Tenojoen lohenkalastuksen omistajat – maanomistuksellinen osakkuus Suomen puolella			
Vuosi 2012	Sivumäärä 29	ISBN 978-951-776-886-3	ISSN ISSN 1799-4756 (PDF)
Yksikkö/tutkimusohjelma Tutkimus- ja asiantuntijapalvelut /			
Hyväksynyt Ari Leskelä, tutkimus- ja asiantuntijapalvelut			
Tiivistelmä <p>Tässä selvityksessä esitetään Suomen puolella Tenojoen vesistöalueella sijaitsevien määräalojen paikkakuntalaisia ja ulkopaikkakuntalaisia omistajaryhmiä kiinteistörekisteriin päivitettyjen tietojen mukaan.</p> <p>Utsjoen kunnassa oli noin 2 100 tilaa, joista 1 650 tilalla oli kalastusoikeutta. Kalastusoikeudellisista tiloista enemmistö (76 %) sijaitsi Teno-Inarajokivarressa. Osakaskunnittain tarkasteltuna eniten osakastiloja oli Outakosken osakaskunnassa (735) ja vähiten Vetsikon osakaskunnassa (113). Inarin kunnan puolella Inarajokivarressa oli lisäksi 160 kalastusoikeudellista tilaa.</p> <p>Kalastusoikeuden määrä sitoutuu kiinteistön osakkuuslukuun, joka on suhteutettu talon vanhaan manttaalilukuun ("jyvitysarvo" ja viljelypinta-ala). Outakosken osakaskunnalla oli 39 % osakkuudesta samoin kuin Utsjoen kirkonkylän osakaskunnalla. Nuorgamin osakaskunnalla oli 14 % ja Vetsikon osakaskunnalla 8 % osakkuudesta. Eri osakaskuntien välistä lohenkalastustehoa ei voida verrata osakkuuslukujen perusteella, koska kukin osakaskunta määrittelee oman laskentatapansa mukaan osakasluhuihin suhteutetut pyydysyksiköt.</p> <p>Tenojokivarren osakastiloista yhteisomistuksessa (oy, ry, valtio, kunta, seurakunta) oli noin 100 tilaa (6 %). Paikkakuntalaiset omistivat noin 600 tilaa, perikunnat 210 ja ulkopaikkakuntalaiset "jokivarren perilliset" 290 tilaa. Ulkopaikkakuntalaisilla loma-asukkailla oli 480 tilaa. Kalastusoikeutta (osakkuusluku) oli sidoksissa eniten paikkakuntalaisten ja heidän perillistensä kiinteistöihin (55 %). Jakamattomien perintötilojen tai vastaavien osakkuus oli 30 %, mitä selvityksessä pohdittiin laajemmin. Asiantuntija-avulla perehdyttiin yleisemmin tilojen erilaisiin saantoihin, erityisesti ns. perintökalastajien kiinteistöjen osalta.</p>			
Asiasanat Kalastusoikeus, kiinteistönomistus, osakaskunnat, osakkaat, saanto, Tenojoen vesistöalue, tilat, yhteisöt			
Julkaisun verkko-osoite http://www.rktl.fi/www/uploads/pdf/uudet%20julkaisut/tyoraportit/tenojoen_lohenkalastus.pdf			
Yhteydenotot Maija Länsman, maija.lansman@rktl.fi			
Muita tietoja Selvitys tehtiin osana maa- ja metsätalousministeriön rahoittamaa Makera-hanketta, jossa yhteistyökumppaneina olivat Maanmittauslaitos ja Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.			

Sisällys

1.	Johdanto	6
2.	Tutkimusaineisto ja -menetelmät	7
2.1.	Kiinteistöjen muodostamisen termistöä	7
2.2.	Tenojoen kalastusoikeudellisten tilojen ja osakkaiden luokittelu	7
3.	Tenojoen vesistöalueen tilojen perustamishistoriaa	9
3.1.	Kruunun uudistiloja, metsätorppia ja asutustiloja yhteensä 131 taloa	9
3.2.	Muulla lainsäädännöllä perustettuja tiloja	9
4.	Utsjoella yli 2 100 tilaa	10
4.1.	Tenojoen vesistöalueella 420 kalastusoikeudetonta kiinteistöä	10
4.2.	Tenojoen vesistöalueella 1 800 kalastusoikeudellista tilaa	11
4.2.1.	Tenojoen pääuoman varrella sijaitsee 65 % osakastiloista	11
4.2.2.	Omistussuhteet osakaskunnittain	11
4.3.	Ketkä omistavat Tenojoen vesistöalueen tiloja ja osakkuutta lohenkalastukseen?	12
5.	Talojen, osakastilojen ja osakkaiden profilointia	15
5.1.	Kahden padon talosta useiksi kahden lohiverkon tiloiksi	15
5.2.	Osakas voi omistaa useita tiloja	17
5.3.	”Kimppakämpällä” enimmillään 12 osakasta	17
5.4.	Osakeyhtiöiden, yhdistysten ja kimppakämppien dilemma	18
5.5.	Nomen est Omen, mitä osakastilan nimi kertoo?	19
5.5.1.	Ulkopaikkakuntalaisten ostamat tilat – kalastustarkoitukseen?	19
5.5.2.	Paikkakuntalaisten tilanimet liittyivät ympäristöön ja sukuhistoriaan	19
6.	Paikalliset perikunnat ja perilliset – ketkä heistä omistavat kalastusoikeutta?	20
6.1.	Miksi perintötila jää jakamatta?	20
6.2.	Perikuntien tilat passiivisessa vai yliaktiivisessa käytössä?	20
6.3.	Tenojoen perinteisen lohenkalastuksen perilliset	21
6.4.	Perilliset ilmestyvät kalastussäätöihin	22
6.5.	”Suora perintö”	23
6.6.	Perintöä lähellä olevat saantomuodot ja tulkinnat ”de lege ferenda”	23
6.6.1.	Voiko ennakkoperinnön rinnastaa perintösaantoon?	24
6.6.2.	Onko testamentti luettavissa perintösaannoksi?	24
6.6.3.	Onko lahja ja lahjanluontoinen kauppa tulkittavissa perintösaannoksi?	24
6.7.	Kiinteistön luovutus vai vain kalastusoikeuden luovutus?	25
7.	Kiinteistökauppojen kirjoa	26
7.1.	Lainauksia ulkopaikkakuntalaisten kiinteistökaupoista	26

7.2. Haamutilakaupat	27
7.3. Tilusvaihto	27
7.4. Tekniset uudistilat	27
8. Tapakulttuurit kohtaavat Tenojokivarressa	28
Kiitokset	28
Viitteet	29

1. Johdanto

Suomen puolella Teno-Inarijokivarren lohenkalastusoikeudet ovat kytkeytyneet moniselitteisesti jokivarren taloille ja niistä muodostuneille tiloille. Tässä selvityksessä tarkastellaan pääosin vanhojen talojen ja niistä muodostuneiden pienempien tilojen osakkuusluvun mukaista kalastusoikeutta. Selvityksen tilahistoria-osiossa esitetään yleisluonteisesti myös muutamia muita kalastusoikeudellisia taloja/ tiloja, joilla on kalastusoikeutta omille tai valtion vesialueista perustetuille yhteisvesialueille. Vanhoille taloille vahvistetut erityisperusteiset kalastusnautinnot yksittäisiin pato- tai verkkopyyntipaikkoihin eivät kuulu tämän selvityksen piiriin.

Hankkeen osa-tavoitteena oli selvittää paikkakuntalaisten ja ulkopaikkakuntalaisten omistamien kalastusoikeudellisten tilojen ja osakkuuksien määrät Tenojoen rajajokialueella ja sivujokialueella. Vesistöalueiden lisäksi tarkastelua tehtiin myös hallinnollisen osakaskuntajaon näkökulmasta, jos jokivarren eri osakaskunnat tulevaisuudessa muuttaisivat pyydysyksikköperusteisen kalastuksen seuraamisen yhteneväksi koko Teno-Inarijoen vesistöalueelle.

Hankesuunnitelman mukainen talokohtainen seuranta tehtiin vain yhdelle talolle, koska ajallinen resurssi ei riittänyt. Ulkopaikkakuntalaisten perillisten kiinteistöjen moninaiset saantomuodot yllättivät ja muuttivat osaltaan tutkimussuunnitelmaa. Tässä yhteydessä selvitettiin kiinteistöjen yleisiä saantomuotoja yhdessä varatuomari Jussi Lauerman kanssa siitäkin syystä, että perikuntien jakamatomat tilat voitaisiin tulevaisuudessa osittaa niin, että kalastuskulttuuri säilyisi, ainakin teknisesti. Pääosin tutkimussuunnitelman tavoitteet katsotaan toteutuneiksi.

Yleisemmin Tenojoen intressiryhmien ja hallinnon aihepiiriä Suomessa on raportoitu (Länsman 1999), missä yhteydessä on käsitelty mm. Tenojokivarren yhtiöiden ja loma-asukkaiden kiinteistöjen määriä. Pohjois-Lapin kalastusoikeuskysymyksiä on käsitellyt mm. Joonas (2011) ja Kulkki (2007). Tenojoen kalastustoimikunnan mietinnöissä I ja II (1985 ja 1986) on monipuolisesti selvitetty Tenojoen lohenkalastuksen järjestämistä, kalastuskuntien toimintamahdollisuuksia, vesialueiden jyvitystä ja lohenkalastuksen eri muotoja.

2. Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimusaineistona oli maanmittauslaitoksen toimittama ajantasainen kiinteistörekisteri (toukokuu 2011). Rekistereistä ilmeni kaikki ne Tenojoen vesistöalueen kiinteistöt, joilla oli osakkuutta Tenoinarijoen pääuoman ja sivujokialueiden vesialueisiin. Rekisterissä oli kiinteistökohtaiset osakastiedot. Inarin kunnan puolella olevien kiinteistöjen osakkuusluvut poikkesivat Utsjoen kunnan tiloista, joten ne käsiteltiin erikseen. Kokonaiskuvan hahmottamiseksi rekisteritiedot saatiin Utsjoen kunnan alueelta myös kalastusoikeudettomista tiloista.

2.1. Kiinteistöjen muodostamisen termistöä

Kiinteistöllä tarkoitetaan kiinteistörekisteriin merkittyä tilaa riippumatta siitä, onko tila rakennettu vai rakentamaton. Myös pieni tila, jota kansankielellä kutsutaan ”tontiksi” on kiinteistöt teknisesti tila. Määräosalla tarkoitetaan omistusosuutta kiinteistöstä (esim. ½) ja määräalalla kiinteistöstä erottamatonta, rajoiltaan määrättyä aluetta.

Kun kiinteistö vaihtaa omistajaa eli kiinteä omaisuus siirtyy omistajalta toiselle, on saannolle haettava lainhuutoa. Saantoja ovat esimerkiksi kauppa, vaihto, lahja, ositus, perintö ja testamentti.

Lohkominen on maanmittaustoimitus, jossa kantakiinteistöstä erotettava maa-alue eli määräala muodostetaan itsenäiseksi kiinteistöksi. Usein lohkominen liittyy kiinteistökauppaan, mutta myös esimerkiksi perintönä saatu määräala on lohkoktava. Halkominen on kiinteistötoimitus, jolla puretaan tilan yhteisomistus. Halkominen perustuu jaettavan omaisuuden arviointiin, arvomääräiseen ositukseen ja alkuperäinen omistus on murto-osaista. Halkomisessa pyritään huomioimaan myös jakoterveet ja maankäyttö.

2.2. Tenojoen kalastusoikeudellisten tilojen ja osakkaiden luokittelu

Tenojoen kalastusoikeus määritellään tässä yhteydessä kiinteistön omistukseen perustuvaksi oikeudeksi, jolloin osakkaalla on osuutensa mukainen oikeus kalastaa. Tutkimussuunnitelmasta poiketen, tutkittaviin tilaryhmiin lisättiin kaksi ryhmää (perikuntien tilat ja valtion/ kunnan/ seurakunnan omistamat tilat), joissa on kyse yhteisö- tai yhteisomistuksesta.

Selvityksessä kalastusoikeudelliset tilat jaettiin 6 eri ryhmään:

- tilat, jotka olivat jakamattomia, paikkakuntalaisten ja/tai ulkopaikkakuntalaisten perillisten omistamia tiloja, joiden osakkaiden määrästä ei ollut tietoa. Kiinteistörekisterissä tilojen omistajina käytetään mainintaan ”oikeudenomistajat” tai ”perilliset” tai ”perikunta”. Tähän ryhmään liitettiin myös tilat, joilla oli kolme tai sitä useampi nimetty perillisosakas
- tilat, jotka olivat esim. perinnön, lahjan tai kaupan kautta siirtyneet henkilöille, jotka itse tai vanhempansa olivat syntyperäisiä Tenojokilaakson asukkaita, mutta jotka olivat myöhemmin muuttaneet muualle. Osakkaiden syntyperän mukaista sidosta jokivartisuuteen selvitetiin mm. haastatteleamalla
- tilat, jotka olivat eri saantomuodoilla tulleet nykyisten paikkakuntalaisten omistukseen. Paikkakuntalaisuus tarkistettiin
- tilat, jotka olivat kaupan kautta siirtyneet ulkopaikkakuntalaisille
- tilat, joiden omistajina olivat paikkakuntalaiset tai ulkopaikkakuntalaiset yhteisöt, osakeyhtiöt tai järjestöt (oy, ry)
- tilat, jotka olivat valtion, kunnan tai seurakunnan omistuksessa

Ulkopaikkakuntalaisten erottelu kahdeksi erilliseksi intressiryhmäksi: ”perinnön kautta kalastusoikeudelliset” ja ”loma-asukkaat, kaupan kautta kalastusoikeudelliset” ei onnistunut kiinteistökohtaisten muistioiden kautta, koska kalastusoikeuden siirtymisen tapa, saanto puuttui useiden tilojen osalta. Tutkimuksessa ei myöskään ollut mahdollista selvittää, oliko ulkopaikkakuntalaisen perillisen perintö ns. ”suora” vai oliko perintö jo toisessa tai kolmannessa polvessa.

Ulkopaikkakuntalaisten perillisten (mahdollisesti perintöoikeuden saaneiden) löytämiseen käytettiin muita lähteitä kuin virallisia asiakirjoja. Ko. osakkaiden osalta tutkittiin ”juuret” paikkakunnan sukujen lähdekirjallisuudesta (Solbakk & Vuolab 2001) ja veteraanimatrikkelistä (Pieski 2005). Osakkaan sukunimi tai tilan tasavertaiseen ositukseen viittaava osakkuusluku kertoi mahdollisesti henkilön alkuperästä. Lisäksi haastateltiin muutamia jokivarren hyvämuistisia henkilöitä.

Myös osakastilojen ryhmittelyssä oli tehtävä muutamia sovelluksia. Esimerkiksi tilat, joiden omistajina oli sekä paikkakuntalaisia että ulkopaikkakuntalaisia henkilöitä, ryhmiteltiin enemmistöosakkaiden luokituksen perusteella. Jakamattomina tiloina käsiteltiin myös sellaisia tiloja, joiden omistajina oli toisen vanhemman lisäksi muutamia lapsia tai lapsenlapsia.

3. Tenojoen vesistöalueen tilojen perustamishistoriaa

Tutkimus kohdentuu niiden tilojen seurantaan, jotka ovat ”vanhoja taloja” eli isojaossa ”kruunun uudistaloista tai metsätorpista” muodostettuja tai myöhemmin maanhankintalailla Petsamon siirtolaisille lohkottuja taloja. Näille taloille on yhteistä, että muodostamistavoista riippumatta taloilla on manttaalinsa mukaisia osakkuuksia ao. lohkokunnan vesialueille. Jos muulla lainsäädännöllä perustetulla tilalla, esimerkiksi porotilalla, on lisäksi omaa tilaosakkuutta lohkokunnan vesialueilla, se on tutkimuksessa siltä osin mukana.

Alkuperästä riippumatta useimmat talot ovat vuosien varrella enemmän tai vähemmän pilkkoutuneet, lohkoutuneet pienemmiksi. Vain muutama ns. kantatalo on voinut säilyä tutkimusajankohtaan asti ehyenä siten, että varsinaista maanjakoa ei ole tapahtunut, mutta talo on perikunnan tai monen perillisen yhteisomistuksessa.

3.1. Kruunun uudistiloja, metsätorppia ja asutustiloja yhteensä 131 taloa

Isojaossa muodostettiin kruunun uudistaloista yhteensä 102 taloa, joista 6 taloa sijaitsi Inarin kunnan puolella Inarijokivarressa. Uudistalot, jotka perustettiin vuosina 1838-1902, olivat pääasiassa paikkakuntalaisten omistamia. Mukana oli komiteamietinnön (I) mukaan kuitenkin myös 3 ”virkataloa”: Onnela (poliisin virkatalo), Pappila (papin virkatalo) sekä Outakosken koulua varten perustettu talo.

Isojaossa muodostettiin lisäksi ns. kruunun metsätorpista itsenäisiä taloja, joille annettiin vesialueita yleensä joko Teno-Inarijoen pääuoman vesialueelta tai sivujokialueelta. Tiloja muodostettiin yhteensä 17, joista Pulmankijärvelle 1, Utsjokivarteen 3, Inarijokivarteen 5 ja Tenojokivarteen 8. Kahden taloa lukuunottamatta näille taloille annettiin vesialueita Tenojoen vesistöalueelta (Komiteamietintö I).

Maanhankintalain mukaisesti Utsjoelle perustettiin 1940-luvun lopulla 12 tilaa Petsamon siirtolaisille ja rintamamiehille. Vesipiirirajankäynnissä annettiin yhtä asutustilaa lukuunottamatta näille tiloille osuuksia yhteisille vesialueille. Tiloista 9 perustettiin valtion maalle ja 3 tilaa lohkottiin ”virkataloista”, Onnelan ja Pappilan taloista (Komiteamietintö I).

3.2. Muulla lainsäädännöllä perustettuja tiloja

Vuonna 1958 eräistä vuokra-alueista muodostettiin yksittäistiloja siten, että niille erotettiin omia vesialueita, mutta vesipiirirajankäynnissä nämä tilat eivät saaneet osuutta lohkokuntien yhteisiin vesiin. Teno-Inarijokivarressa tai sivujokialueella oli yhteensä 34 tällaista tilaa (Komiteamietintö I).

Porotilojen perustaminen alkoi 1970-luvun lopulla. Porotilat saattoivat lunastaa omia vesialueita valtion vesistä, mutta samalla niillä saattoi olla jo omia kiinteistöperusteisia vesialueita. Joillekin porotiloille erotettiin myös ko. tilojen yhteisvesialueita. Porotilojen vesialueella, samoin kuin kaikilla muillakin yksityisillä vesialueilla vesialueen omistaja voi kalastaa kaikilla sallituilla pyydyksillä (Lauerma J. suull. ilm.). Kalastusta näillä alueilla rajoittaa kuitenkin kalastuslaki (ja sen perusteella mm. kalastusalue), Tenojoen kalastuspiirin kalastussääntö ja Tenojoen kalastuspiirin sivuvesistöjen kalastussääntö. Teno-Inarijokivarressa olevien poro-luontaistilojen määrä oli noin 50.

Muun lainsäädännön kautta syntyneitä tiloja on voitu myös lohkoa ja omistajuus muuttua. Porotilojen siirtyessä uusille omistajille ne on vapautettu tiloille asetetusta ko. elinkeinon harjoittamiseen liittyvästä rajoituksesta.

4. Utsjoella yli 2 100 tilaa

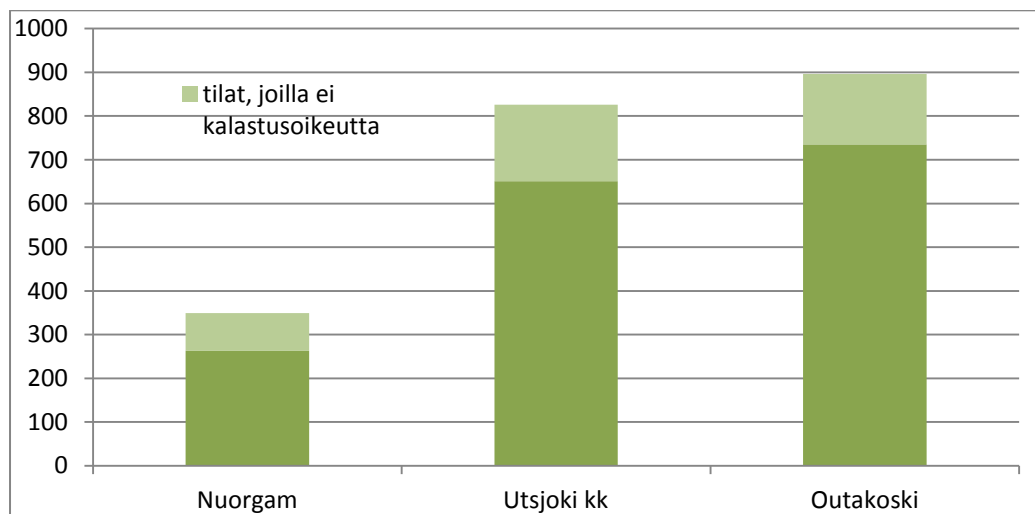
4.1. Tenojoen vesistöalueella 420 kalastusoikeudetonta kiinteistöä

Tenojoen vesistöalueella Utsjoen kunnan puolella on yhteensä noin 2 100 tilaa, joista noin 420 (20 %) ei omista kiinteistöperusteista kalastusoikeutta (kuva 1). Tilojen kokonaislukumäärässä ei ole mukana niitä Utsjoen kirkonkylän taajama-alueen tai jokivarsien rakennettuja tontteja (50), jotka on lunastettu kunnan tai valtion maista asuinrakennusta varten. Inarin kunnan puolella, Inarijokivarressa olevien kalastusoikeudettomien tilojen lukumäärää ei selvitetty.

Kalastusoikeudettomista tiloista 76 % on yksityisten omistuksessa, 12 % yhtiöiden ja 12 % kunnan, valtion tai seurakunnan omistuksessa. Kalastusoikeudettomia tiloja on myyty mm. kuntaan työhön tulleille asukkaille asuinkiinteistöjä varten. Samoin jokivarren paikkakuntalaiset asukkaat ovat voineet lohkoa omille lapsilleen asuintalo- tai loma-asuntotontteja, joihin ei ole liitetty kalastusoikeutta ehkä siksi, että kalastusoikeuden tasajako kaikkien perillisten kesken on ajateltu tehtäväksi vasta perinnönjaossa. Joissain tapauksissa paikkakuntalaiset ja loma-asukkaat ovat halunneet ostaa lohko-tiloja asuinkiinteistönsä tai loma-asuntonsa ympäriltä välttääkseen mahdollisen lisärakentamisen, jolloin lisätilan kalastusoikeudella ei ole ollut erityistä merkitystä.

Kalastusoikeudettomia yritysten omistamia tiloja on yhtä paljon kuin valtion/ kunnan/ seurakunnan omistamia, molempia noin 50 tilaa. Valtiollisina omistajina on mm. Kevon tutkimuslaitos ja tulli, kunnan tiloilla toimii terveyskeskus, koulut, rivitalot ja seurakunnan tilalla on mm. kirkkorakennus.

Yleisempi käytäntö on ollut, että määrääalan myynnin yhteydessä myös kalastusoikeutta on siirtynyt lohkotilalle.

Kuva 1. Utsjoen kunnan alueen kiinteistöt (tilat) maarekisterikylittäin (Nuorgam, Utsjoen kirkonkylä ja Outakoski) 15.5.2011.

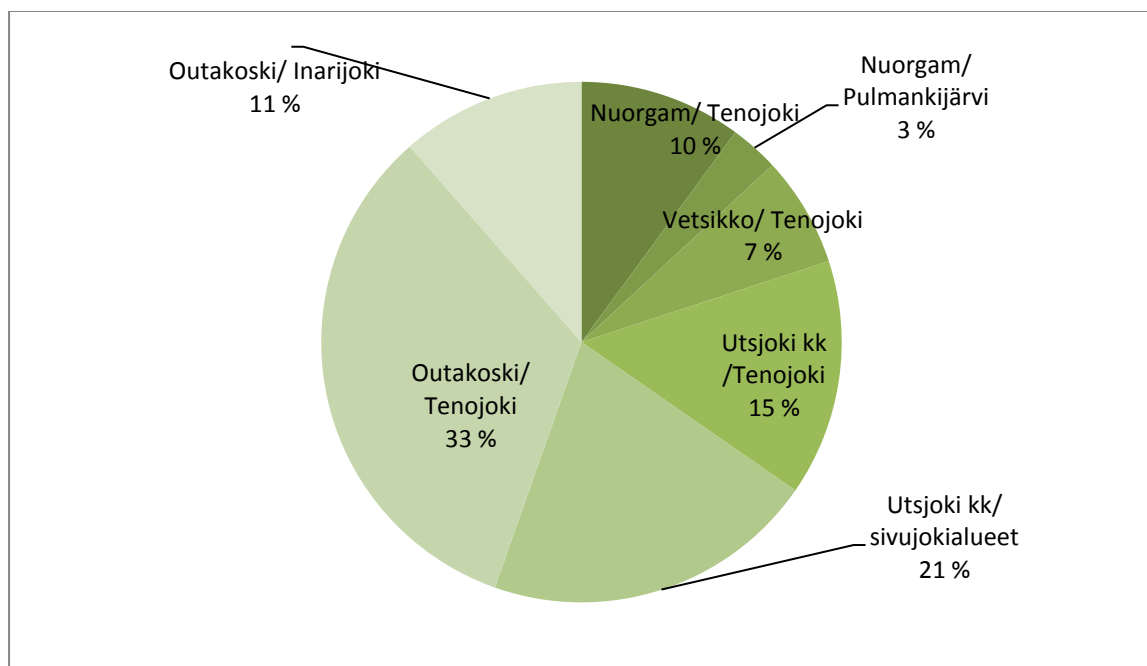
4.2. Tenojoen vesistöalueella 1 800 kalastusoikeudellista tilaa

4.2.1. Tenojoen pääuoman varrella sijaitsee 65 % osakastiloista

Utsjoen kunnassa on neljä osakaskuntaa (Nuorgam, Vetsikko, Utsjoen kk ja Outakoski), joihin kuuluu yhteensä 1 649 osakastilaa. Tiloja on eniten Outakosken osakaskunnassa (730). Utsjoen kirkonkylän osakaskunnassa on noin 580 osakastilaa, joista enemmistö on sivujokialueella. Nuorgamin osakaskunnan alueella on 216 tilaa ja Vetsikossa 113 tilaa.

Kalastusoikeudellisista tiloista noin 65 % (1070) sijaitsee Tenojoen pääuoman varrella, Inarijoessa Utsjoen kunnan puolella 11 % (189), Utsjokivarressa 21 % (342) sekä Pulmankijärvellä 3 % (50) osakastiloista (kuva 2). Tilojen, joille on määritetty kalastusoikeutta sekä pääuomaan että sivujokialueelle, sijoittuminen vesistöalueelle perustuu tutkijan näkemukseen ao. osakastilan ensisijaisista kalastusalueista.

Inarin kunnan puolella, Inarijokivarressa on lisäksi 6 pientä yksittäistilojen osakaskuntaa/yhteisöä (Alatalo, livana, Pikkujärvi, Siltajoensuu, Teno ja Vuomajoki), joissa on yhteensä noin 160 lohkotilaa.

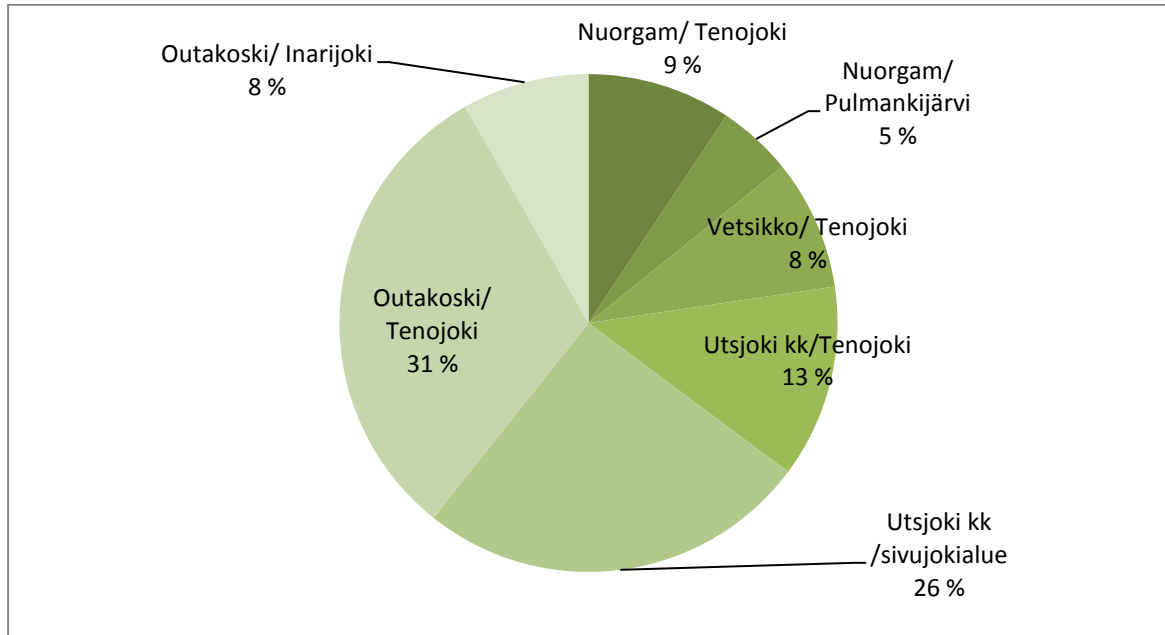
Kuva 2. Teno-Inarijoen pääuomien sekä sivuvesien varrella olevat osakastilat (1 649) Utsjoen kunnan alueella osakaskunnittain (%). Lisäksi Inarin kunnan alueella Inarijoessa n. 160 tilaa.

4.2.2. Omistussuhteet osakaskunnittain

Utsjoen kunnan alueen neljää osakaskuntaa voidaan vertailla keskenään osakkuuslukujen pohjalta. Osakkuusluvut on alun perin suhteutettu jokivarren talojen manttaalilukuihin, jotka puolestaan ilmaisivat talon tuottoa sekä maan ”jyvitysarvona” ja viljelypinta-alana että kalastuksen tuottona. Tilusten tuotto laskettiin heinäkiloina, jossa 1 kg suolakalaa vastasi 2 kg heinää.

Outakosken osakaskunnalla on 39 % osakkuudesta, josta 1/5 on Inarijoen tilojen osuutta. Utsjoen kirkonkylän osakaskunnalla on samoin 39 % osakkuudesta, josta puolestaan 2/3 on tiloilla, joiden maa-alue on pääosin muualla kuin Tenojoen pääuoman varrella. Nuorgamin osakaskunnan osakkuu-

desta (14 %) tulee 1/3 Pulmankijärven tiloilta. Vetsikon osakaskunnalla on vähiten (8 %) osakkuutta (kuva 3).

Kuva 3. Teno-Inarijoen pääuomien sekä sivuvesien varrella olevien osakastilojen osakkuussuhteet (osakkuusluvut) Utsjoen kunnan alueella osakaskunnittain (%). Inarin kunnan alueen tilojen osakkuudet puuttuvat.

Eri osakaskuntien välistä kalastusoikeutta ja kalastustehoa ei voida verrata osakkuuslukujen perusteella. Osakaskunnissa tilojen kalastusoikeutta säätelevät osakasluhuihin suhteutetut pyydysyksiköt, joita kukin osakaskunta määrittelee oman laskentatapansa mukaan. Kunkin osakaskunnan omien sääntöjen mukaisilla pyydysyksiköillä voidaan säädellä osakkaiden kalastuspainetta vain omassa osakaskunnassa, jossa pyydysyksikönluku on tilan hallinnollinen painoarvo, osakkaan äänioikeuden mita.

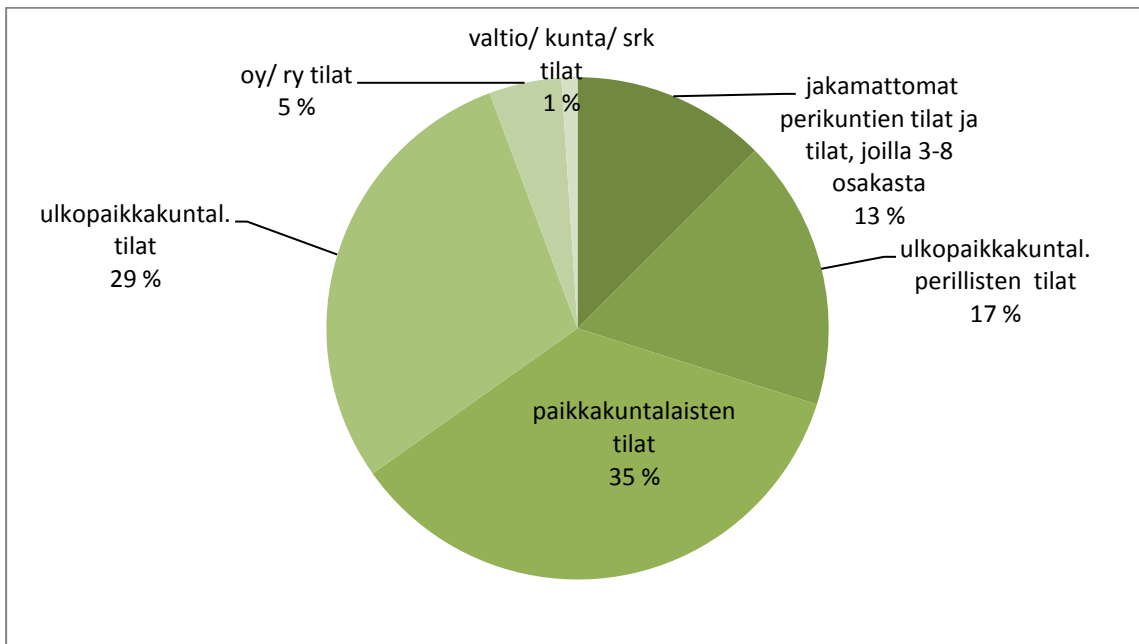
4.3. Ketkä omistavat Tenojoen vesistöalueen tiloja ja osakkuutta lohenkalastukseen?

Utsjoen kunnan alueella Tenojokilaaksojen paikkakuntalaiset omistavat noin 580 osakastilaa. Ulkopaikkakuntalaisten jokilaakson asukkaiden perillisten omistuksessa on noin 290 tilaa. Muiden ulkopaikkakuntalaisten omistuksessa on 480 tilaa (taulukko 1).

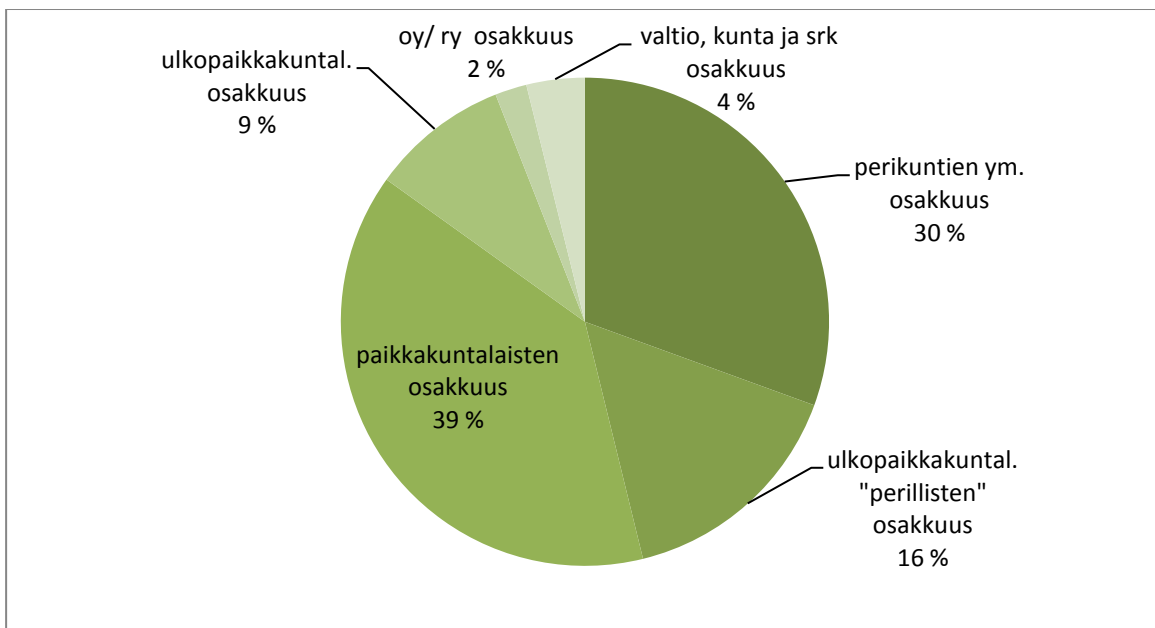
Paikkakuntalaisten jakamattomia perikuntatiloja on noin 210. Jakamattomaksi tilaksi tässä tutkimuksessa luokitellaan myös ne tilat, joissa kaikki perilliset on nimetty, mutta heitä on lukumäärältään 3-8 henkilöä eli tavallaan tilan osakkuus on edelleen yhteisomistuksessa (taulukko 1).

Tenojokivarren osakastiloista yksityisessä yhteisomistuksessa (osakeyhtiöt, yhdistykset) on noin 80 tilaa (5 %) ja valtion, kunnan tai seurakunnan omistuksessa 17 osakastilaa.

Inarin kunnan puolella olevista Inarijokivarren tiloista 81 (50 %) oli ulkopaikkakuntalaisten omistamia, paikkakunnalla jokivarressa asuvien omistamia 44 (23 %) ja jakamattomia tai ulkopaikkakuntalaisten perillisten omistamia tiloja 32 (20 %). Seitsemällä yhtiöllä tai yhdistyksellä oli omistuksessaan tila Inarijokivarressa Inarin kunnan puolella.

Kuva 4. Teno- ja Inarijoen pääuomien ja sivuvesialueen kalastusoikeudelliset tilat (1649) omistajaryhmittäin Utsjoen kunnan alueella. Inarin kunnan puolella Inarijoessa olevat tilat (164) eivät ole mukana.

Kuva 5. Teno- ja Inarijoen pääuomien ja sivuvesialueen kalastusoikeudellisten tilojen osakkuudet omistajaryhmittäin Utsjoen kunnan alueella. Inarin kunnan puolella Inarijoessa olevat tilat eivät ole mukana.

Yleisesti voidaan havaita, että jokivarren osakkuudesta noin kolmasosa oli ”selvittämättömässä tilassa”, millä tarkoitetaan jakamattomien perikuntien omistamien tilojen suurehkoa osakkuutta. Vaikka vesistöalueella jakamattomia tiloja oli lukumäärältään vain 13 % kaikista osakastiloista, niillä oli osakkuutta 30 % (kuvat 4 ja 5). Osakaskunnittain jakamattomien tilojen osakkuusosuudet vaihtelivat si-

ten, että eniten jakamatonta osakkuutta (43 %) oli Vetsikon osakaskunnassa. Nuorgamissa ja Utsjoen kk:n osakaskunnassa perikunnat omistivat 36 % ja Outakoskella 21 % osakkuudesta.

Jokivarsien paikkakuntalaisilla oli jokaisessa osakaskunnassa yli kolmasosa osakkuudesta. Outakoskella paikkakuntalaisilla oli osakkuutta kuitenkin muita osakasryhmiä enemmän (42 %). Ulkopaikkakuntalaisten ”perillisten” osakkuuden osuus oli liki sama kuin ko. tilojen edustavuus lukumääräisesti (16-17 %).

Suurin poikkeavuus lohkotilojen edustavuudessa näkyi ulkopaikkakuntalaisten ”ostotiloissa”, joita oli lukumäärältään paljon (29 %), mutta osakkuuden osuus oli vain 9 %. Ulkopaikkakuntalaisten tilojen edustavuus vaihteli hieman eri osakaskunnissa, Vetsikossa ko. osakastiloilla oli 2 % ja Outakoskella 13 % osakkuudesta.

Tutkimuksessa tarkasteltiin erikseen yhtiöiden ja yhdistysten omistamien tilojen osakkuuksia. Outakoskella yhtiöt ja järjestöt omistivat 4 % osakkuudesta, muissa osakaskunnissa osuudet olivat pienempiä (1-2 %). Valtion, kunnan tai seurakunnan omistamien tilojen osuudet Utsjoen kirkonkylän osakaskunnassa oli 8 % siitä syystä, että hallintotaajamaan on keskittynyt ne muutamat valtiolliset ”virkatilat”, jotka isojaossa on vahvistettu.

Taulukko 1. Teno- Inarijoen vesistöalueen kalastusoikeudelliset osakastilat (kpl) ja osakkuusluvut eri osakasryhmillä Utsjoen kunnan osakaskunnissa (kiinteistörekisteri 05.2011).

Tila (kpl)	Nuorgam	Vetsikko	Utsjoki kk	Outakoski	%
jakamattomat tilat	38	12	77	79	13
ulkop.perilliset	32	29	72	154	17
paikkakuntalaiset	97	45	205	235	35
ulkop. muut	39	17	195	229	29
yhteisöt (oy,ry)	7	10	27	33	5
valtio, kunta, srk	4	0	8	5	1
yhteensä	217	113	584	735	1649
%	13	7	35	45	

Osakkuusluku					%
jakamattomat tilat	3393	2448	9202	5524	30
ulkop. perilliset	1681	996	3012	4821	16
paikkakuntalaiset	3339	2100	9304	11320	39
ulkop. muut	1083	107	1651	3312	9
yhteisöt (oy,ry)	41	48	381	944	2
valtio, kunta, srk	15	0	2063	522	4
yhteensä	9552	5699	25613	26443	67307
%	14	9	38	39	

Keskimääräinen osakkuusluku/tila

jakamattomat tilat	89	204	119	70
ulkop. perilliset	53	34	42	31
paikkakuntalaiset	34	47	45	48
ulkop. muut	28	6	8	14
yhteisöt (oy,ry)	6	5	14	29
valtio, kunta, srk	4	0	259	104
keskimäärin	44	50	44	36

5. Talojen, osakastilojen ja osakkaiden profilointia

5.1. Kahden padon talosta useiksi kahden lohiverkon tiloiksi

Perustamisasiakirjoissa taloille osoitettiin alkukesä-, keskikesä- ja syyskesäpatopaikkoja, joiden käyttö rajoitettiin kahteen jo ensimmäisessä Tenojoen kalanpyyntiä koskevassa Keisarillisen Suomen Senaatin päätöksessä vuodelta 1873. Vaikka päätökseen oli kirjattu *”Ei kukaan kalastukseen oikeutettu saa yhtäaikaan pyytää useammalla kuin kahdella seisovalla kalastuslaitoksella eli niin kutsutulla padolla (staengsler)”*, voidaan arvioida, että rajoitus oli talokohtainen eikä henkilökohtainen. Vuoden 1920 kalastussäännössä lausuttiin *”Älköön sama henkilö käyttäkö lohen ja meritaimenen pyyntiin yhtäaikaan useampaa kuin kahta kiinteätä kalastuslaitetta tahi patoa (staengsler) olkootpa ne minkä laatuaisia tahansa”*. Seuraavissa kalastussäännöissä (1938, 1949, 1953 ja 1960) toistui sama ajatus kahdesta pyydystä, jotka olivat tuolloin tarkennettu kuitenkin vain padoiksi: *”Kukaan kalastukseen oikeutettu älköön käyttäkö useampaa kuin kahta patoa”*.

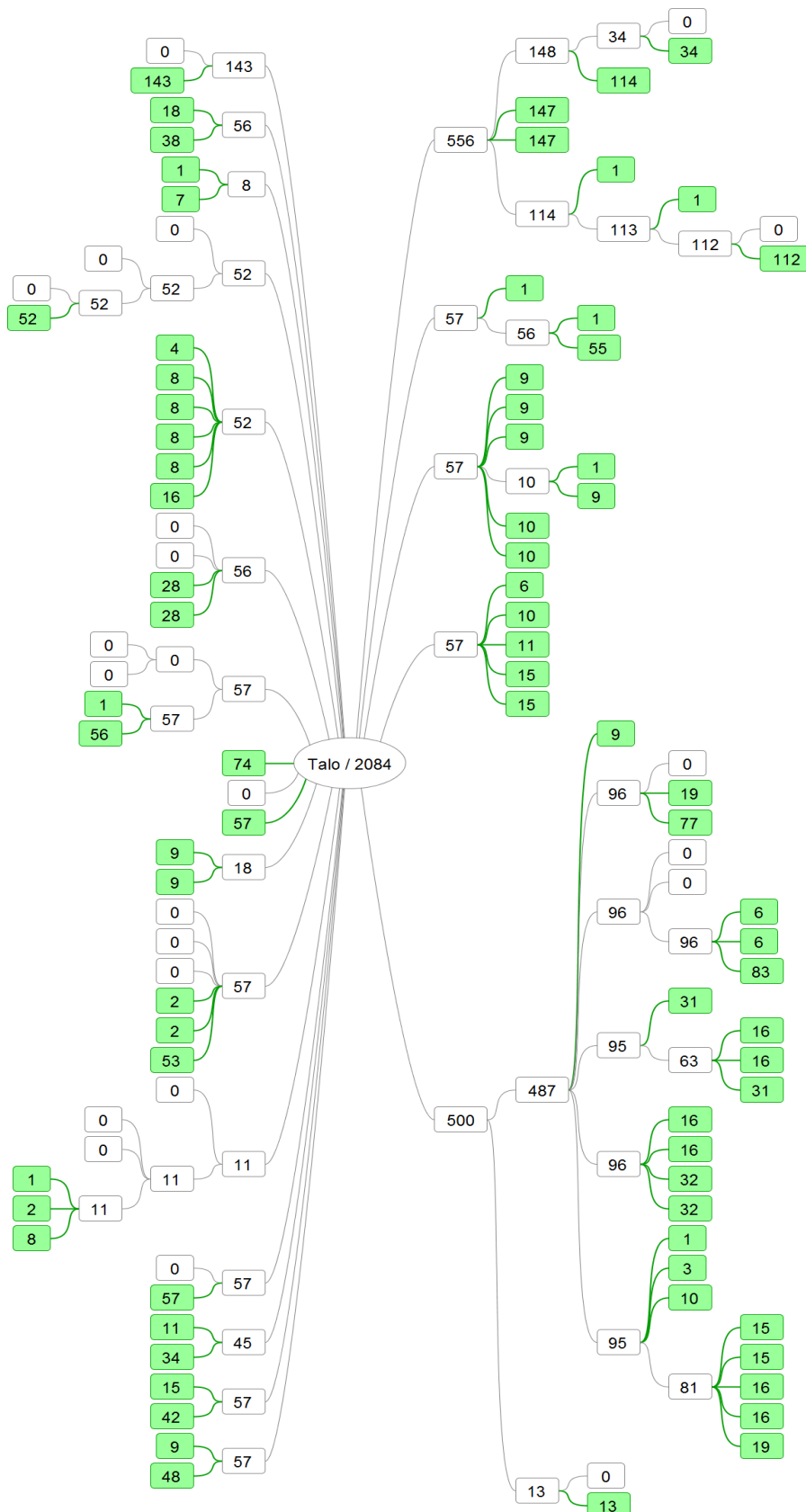
Kun lohiverkkokalastus yleistyi 1960-luvulla verkkomateriaalien oleellisesti parantuessa, Tenojoen vuoden 1972 kalastussääntöön lisättiin lohipatojen oheen maininta lohiverkkojen enimmäismäärästä *”Kukaan ei saa käyttää useampaa kuin kahta patoa tai kahta seisovaa verkkoa tai yhtä kumpaakin”*. Perinteisten pyydysten käyttö oli sääntötekstissä henkilökohtaista oikeutta, jota ei rajoittanut myöskään myöhemmin (1979) perustettujen osakaskuntien pyydysyksiköinti. Vuoden 1979 kalastussääntö oli lohiverkon käytön osalta vuoden 1972 kaltainen.

Vuoden 1983 kalastussäännön suomenkieliseen tekstiin tehtiin vain muutamia tarkennuksia, joista tärkein tekstimuutos määritteli pyydyspaikkoja: *”Patoa tai seisovaa verkkoa saa käyttää vain sellaisessa vanhoihin nautintoihin perustuvassa pato- tai verkkopaikassa, joka oli olemassa asianomaisen kunnan kylien välisen vuonna 1978 päättyneen vesipiirirajankäynnin päättyessä.”*

Tenojoen kalastuspiirin voimassaolevan (1989) kalastussäännön 11 §:n mukaan: *”Minkään tilan osalta ei saa käyttää lohen pyynnissä samanaikaisesti useampaa kuin kahta patoa tai kahta seisovaa verkkoa tai yhtä kumpaakin”*. *”Patojen käyttö rajoittuu vain lailliseen perusteeseen nojautuvissa patopaikoissa”*. Vanhoihin nautintoihin perustuvat verkkopaikat poistettiin sääntötekstistä. Kiinteistö-määritystoimituksissa oman lohkokunnan alueen lohiverkkopaikkoja ei ole hyväksytty talojen erityisiksi etuuksiksi. Ainoastaan patopaikat on hyväksytty erityisiksi etuuksiksi, koska patoa ei voi pelkän lohkokunnan osakkuuden perusteella rakentaa (Rantakivi E. suull. ilm.).

Lohiverkkokalastusta voidaan säädellä käytännössä osakaskuntien omien pyydysyksiköintien avulla -osakastilakohtaisesti. Tenojoen kalastussäännön mukaisesti lohenkalastus rajoittuu enintään kahteen tilakohtaiseen pyydykseen. Kalastussäännössä tulisikin tarkentaa, onko lohen verkkokalastus talokohtaista vai osakastilakohtaista etuutta, jota osakas voi osakkuuslukunsa mukaisesti käyttää. Useassa yhteydessä käytetty termi *”kantatila”* tarkoittaa maanmittauksessa sitä tilaa, josta seuraava osakastila lohkotaan, kun useille muille tulkitsijoille se merkitsee sitä ensimmäistä *”taloa”*.

Hankesuunnitelma sisälsi tavoitteen, että selvitetäisiin muutamien vanhojen talojen pilkkoutumista pienemmiksi kiinteistöiksi, tiloiksi. Tässä yhteydessä käsiteltiin vain yhden talon lohokottuminen ja seuranta perustui pääosin omistajamuutoksiin 1980-luvun alusta lähtien, tilakohtaisiin muistioihin tukeutuen. Esimerkkinä olevasta talosta oli lohokottu 78 kalastusoikeudellista ja 22 kalastusoikeudeton tilaa kevääseen 2011 mennessä. Esimerkki *”tilapuusta”* hahmottakoon, miten monihaaraainen ja levittyvä *”osakastilalatuusto”* yhdellä talolla voi olla ja miten moninkertainen on perinteisten pyydysten käyttömahdollisuus (kuva 6).

Kuva 6. Tenojokivarren yhden talon jakautuminen 78 kalastusoikeudelliseksi ja 22 kalastusoikeudettomaksi tilaksi. Osakkuusluku, kalastusoikeuden määrä (0-147) näkyy lokeroituna tilakohtaisesti. Talon alkuperäinen osakkuusluku oli 2084.

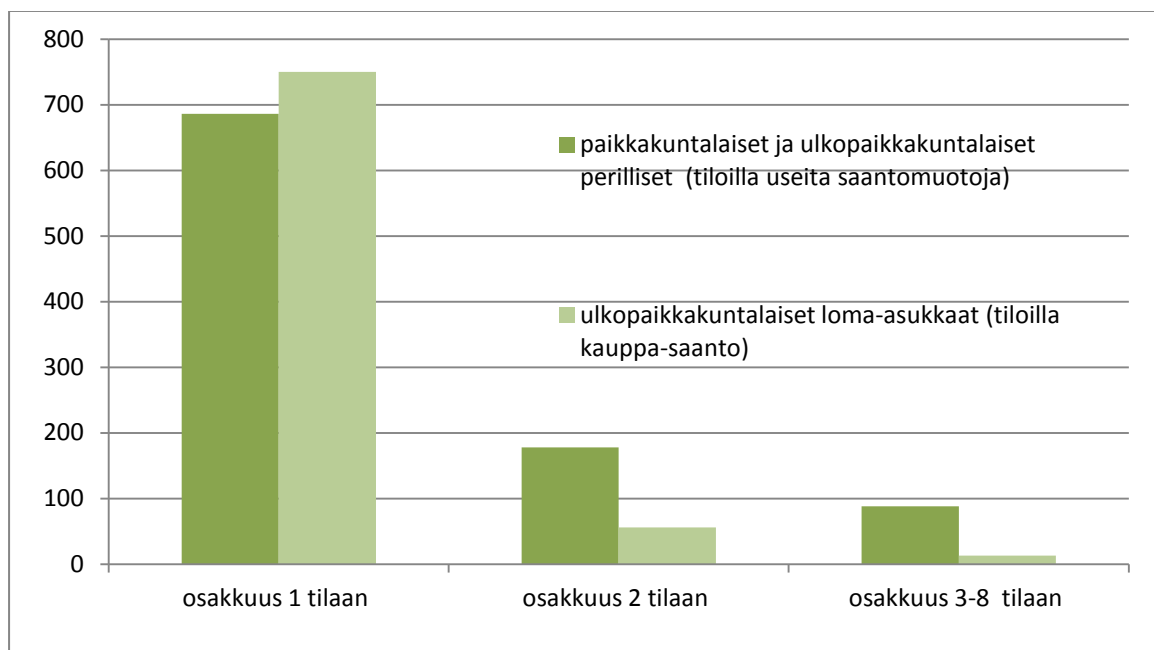
5.2. Osakas voi omistaa useita tiloja

Utsjoen kunnan alueen kiinteistörekisterissä oli nimetty noin 1 770 yksilöityä henkilöosakasta, joista 54 % oli paikkakuntalaisia henkilöitä tai ulkopaikkakuntalaisia perillisiä. Noin 800 ulkopaikkakuntalaista henkilöä, loma-asukasta oli ostanut Tenojen vesistöalueelta määräaloja, joihin kytkeytyi kalastusoikeutta (kuva 7).

Noin 750 (90 %) ulkopaikkakuntalaista kiinteistönomistajaa omisti yksin tai muiden kanssa yhdessä osuutta vain yhteen kiinteistöön. Ulkopaikkakuntalaiset olivat ostaneet ehkä sijoitusmielessä useampia tiloja ja saaneet niitä ”edullisella tukkuhinnalla”. Ulkopaikkakuntalaisella osakkaalla oli enimmillään 4 tilaa.

Noin 680 (70 %) paikkakuntalaista (tai heidän ulkopaikkakuntalaista perillistään) omisti osuutta vain yhteen osakstilaan. Noin 170 osakasta omisti osakkuutta kahteen tai useampaan tilaan. Paikkakuntalaiset osakkaat olivat ostaneet lisätiloja sukulaisiltaan tai he olivat mahdollisesti saaneet tiloja erikseen äidin ja isän perintöinä. Osakkuutta oli ostettu myös toisen osakaskunnan alueelta esim. kulkutuskalastuksen mahdollistamiseksi.

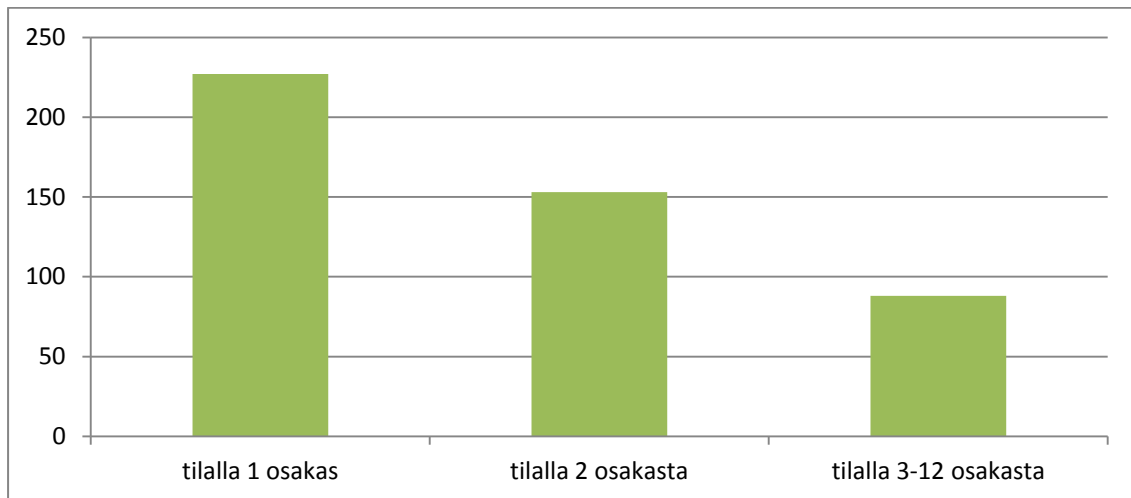
Tilojen omistusta verrattiin vain osakkaan ”oman” osakaskunnan sisällä eli koko vesialueella useita tiloja omistavia paikallisosakkaita oli enemmän kuin 30 %. Lisäksi jokivarren asukkaat omistivat lisäosakkuuksia osittamattomissa perintötiloissa.

Kuva 7. Yksittäisten paikkakuntalaisten (tai ulkopaikkakuntalaisten perillistensä) ja ulkopaikkakuntalaisten osakkaiden (loma-asukkaiden) omistamien kalastusoikeudellisten osakstilojen määrä Utsjoen kunnassa.

5.3. ”Kimppakämpällä” enimmillään 12 osakasta

Ulkopaikkakuntalaisen loma-asukkaan osakstilan omistajana oli yleisimmin vain yksi henkilö (48 %) tai kiinteistö oli molempien aviopuolisoiden nimissä (33 %). ”Kimppakämpissä” osakkaina olivat yleensä veljekset, sisarukset puolisoineen tai joukko harrastusaktiiveja. Yhteisökiinteistöissä saattoi yhtenä osakkaana olla entinen tai nykyinen paikkakuntalainen ja useita ”etelänmiehiä” (kuva 8).

Kuva 8. Ulkopaikkakuntalaisten loma-asukkaiden kiinteistöjen tilakohtainen osakasmäärä Utsjoen kunnassa.

5.4. Osakeyhtiöiden, yhdistysten ja kimppakämpin dilemma

Vuonna 1984 maa- ja metsätalousministeriöön lähetetyssä kirjeessä vedottiin oikeuden päätöksen mukaiseen yhdenvertaisuusperiaatteeseen seuraavasti: *"Jokaiselle kiinteistölle, jolla on oikeus lohkokunnan vesialueisiin, kuuluu sen omistajan asuinpaikasta tai muusta omistajan henkilöön liittyvistä seikoista riippumatta oikeus kalastukseen"*. Kirjeessä ehdotettiin, että ulkopaikkakuntalaisen omistamalla kiinteistöllä olisi oikeus mm. oman veneen rekisteröintiin. Samoin toivottiin kalastuskäyttöä, joka oikeuttaisi halvempaan vapakalastuslupaun, joka myös sallisi ulkopaikkakuntalaisille osakkeille kalastusmatkailijoita pidemmän kalastusajan. Kirjeessä ehdotettiin yhteisomistuksellisten kiinteistöjen osalta sellaista ratkaisua, että ko. yhtiöt luettelaisivat kulloinkin ne henkilöt (5-10), joille kiinteistökohtainen halvempi vapakalastuslupa myönnettäisiin. Samansuuntaiset kiinteistöoikeudelliset perusasiat puhuttavat edelleen.

Tenojoen vesistöalueella oli kiinteistörekistereiden mukaan noin 80 kalastusoikeudellista yhtiötä tai yhdistystä, joiden yhteenlaskettu osakkuusluku vastasi noin 2 %:n osuutta vesialueista. Yhtiöt olivat ensisijaisesti (80 %) ulkopaikkakuntalaisten omistamia, mutta joukossa oli myös muutamien paikkakuntalaisten yhtiötä. Ulkopaikkakuntalaisten omistamat yhtiöt toimivat suurimmaksi osaksi kiinteistöalalla, -välityksessä tai yritystaloudessa.

Tenojoen kalastussäännön mukaan rajajokialueella Suomen puolella niin perintönä kuin muillakin saantotavoilla saatu kalastusoikeus oikeuttaa vain perinteisten pyyntitapojen käyttöön. Lohenkalastusta vavalla (rannalta tai soutamalla) ei sellaisenaan ole mainittu talojen perustamisasiakirjoissa eikä ole vahvistettu ylimuistoisena nautintanakaan. Lauerman mukaan vapakalastuksen voisi katsoa sisältyvän sellaisiin erityisiin tilakohtaisiin etuuksiin, jotka on vahvistettu tietyille vesialueelle yleisesti, lähinnä sivujokialueilla. Metsähallituksella on asiaan kuitenkin linjaus, jonka mukaan vapakalastus luonnehditaan lähinnä yleiskalastusoikeudeksi.

Tenojoen sivujokialueella myös ulkopaikkakuntalainen kiinteistönomistaja huomioidaan kalaveden omistajaksi lohen pyyntitapa- ja kalastuslupakäytännössä. Tällöin osakkaalla on kiinteistönsä pyydysyksikköjen puitteissa oikeus sekä vapakalastukseen että lohiverkkojen käyttöön.

5.5. Nomen est Omen, mitä osakastilan nimi kertoo?

5.5.1. Ulkopaikkakuntalaisten ostamat tilat – kalastustarkoitukseen?

Kiinteistöjen nimistä päätellen Tenojokivarressa käydään muussakin kuin puhtaassa lohenkalastustarkoituksessa. Tonttimaita on ostettu suurien maisemien innoittamina, jolloin palstojen nimissä näkyi tunturi-, mäki-, rinne-, ranta- ja maa- yhdistelmänimet. Usein tilojen nimissä käytettiin lennokkaista "kuningaseläimistöä" kuten kotka, kalasääski, piekana, lapintiira, kihu tai riekko. Kaukokatseisen tilallisen näkemys liittyy palstaan nimeltä "Lunni" ja lähinäköisimmän "Mäkärälään".

Useat ulkopaikkakuntalaiset osakkaat olivat nimenneet tilansa pohjoisen kasvuston mukaan: "Kulleroinen", "Uuvana", "Varvikko", "Jäkälä", "Katajarinne" tai "Jänkälä". Kasvuston ollessa niukkaa, metsän puuttuessa oli tilannimeksi jäänyt "Kelorinne", pelkkä "Tuulenpesä" tai vain "Humina".

Lomailuun ja muuhun vapaa-aikaan kytkettyjä osakastilojen nimiä oli mm. "Huurteinen", "Kossula", "Kievari" ja "Huvikumpu", jotka liittynevät jonkinasteiseen kosteaan irtiottoon. "Kesäsuvanto", "Leporanta", "Lomamäki" ja "Unhola", "Piilola" ja "Kaukana" palstat viittaavat rentoutumisen tarpeeseen ja mökkiytymiseen, samoin kuin "Mökölä"? Jos olo on "Sippi" "Tukikohta" tarpeen.

Tilanomistajien huumorintajusta kertoivat tilanimet "Dallas", Kaivopuisto" ja "Moskova", tavoittamattomuudesta tilanimet "Pakola" ja "Käpälämäki" tai "Ultima Thule" ja "Tulimaa", päättämättömyydestä "Summanmutikka". Tenojokivarren "Palstalle" ja "Plantaasille" voi kadota, kun tuttavat kysyvät lomakohdetta. Loma-asunnon rakentaminen oli vaatinut enemmän kuin etukäteen oli osattu arvata, kiinteistön saadessa nimen "Hikipisara" tai "Iisakinkirkko".

"Lohi", "Luossa", "Titti", "Kojamo" -alkuiset ja -loppuiset tilannimet olivat hyvin yleisiä. Samoin kalastukseen liittyvät nimet kuten "Lohiperho", "Lohenpyrstö", "Lohenhammas", "Lohenirvistys", "Perhoranta". Eräs osakastilallinen oli turvannut Tenojoen lohikannan tilanimellä "Lohenpesä". Edellä mainittujen osakastilojen omistajat olivat todennäköisesti hyvin motivoituneita nimenomaan lohenkalastukseen. "Kalaonni" -tilalliset saattoivat olla tyytyväisiä muuhunkin saaliiseen kuin loheen.

Usein tilalliset olivat halunneet leimauttaa itsensä kiinteistörekisteriin tilanimillä, jotka kertoivat entisestä tai nykyisestä omistajasta, sovelluksilla: "Uulamaja", "Jusse-Käddi", "Pietar-Guolba", "Kaisanrinne", "Mikonpahta" ja "Rampan kämppä".

5.5.2. Paikkakuntalaisten tilanimet liittyvät ympäristöön ja sukuhistoriaan

Rekisteröinnin alkuaikoina saamelaiden tilojen nimiksi muodostui maanmittaustoimiston virkamiehen "korvaan sopiva" muoto tai usein myös jokin suomenkielinen nimi. Kiinteistörekisterissä tilanimet on tallennettu suomen kielen mukaisella kirjaimistolla, vaikka nimet olisivat saamelaisia. Tilanimet saattavat siten näyttää oudoilta, mitänsanomattomilta sekä suomalaiselle että saamelaiselle.

Tutkijan vapaasti kääntäminä tilanimet kertoivat useimmiten luonnonympäristöstä. Yleiseen ympäristöön liittyviä tilanimiä oli mm. "Dappal" = lyhyt suvanto, "Moski" = pohjukka "Buolza" = pikkitaisharju ja "Njarga" = niemi. Kasvustoon liittyivät tilanimet "Luomi" = hilla, "Gollerassi" = rentukka, "Skähpi" = pihlaja, "Skierra" = vaivaiskoivu ja maaperään mm. "Juovva" = kivikko, "Garggu" = soraikko, joista oli monenlaisia yhdistelmiä.

Henkilökohtaisempia tilanimiä oli "Biedju" = pesäkolo, "Ahkugieddi" = mummun niitty, samoin kuin sukuhistoriaa ja nykyistä omistusta kuvaavat tilanimet: "Kadja-Nilla", "Nillankenttä", "Pieranoja", "Sammol", "Niilekselä", "Aslakkala", "Briitala", "Jounila". Nykyään tilanimiä rekisteröidään myös saamenkielisiksi.

6. Paikalliset perikunnat ja perilliset – ketkä heistä omistavat kalastusoikeutta?

Tenojoen kalastusoikeus on kiinteistökohtainen oikeus, jota osakas, joka omistaa kiinteistön voi käyttää. Kalastussääntötekstissä mainitaan ”kalastukseen oikeutetut”, mikä harhauttaa ajattelemaan, että kalastusoikeus olisi henkilökohtainen eikä Tenojokivarren vanhojen käytäntöjen mukaisesti kiinteistökohtainen.

Koska Tenojoen kalastussääntötekstit on tehty lohikantojen ja kalastuksen senhetkisiä tarpeita huomioiden, niiden tulkinnat eivät välttämättä toimi niille asetettujen tavoitteiden mukaan. Ainoa keino Tenojoen vesistöalueen luonnonvaraisten kalakantojen ja kalastuksen hyvän tasapainon saavuttamiseksi on säädellä kalastusta, kalastajia. Kalastustavat muuttuvat ennakoimattomasti, kalastusvälineet ja -materiaalit kehittyvät. Myös kalastukseen oikeutetut kalastajaryhmät voivat olla muuntuvia, uutta tulkintaa vaativia.

6.1. Miksi perintötila jää jakamatta?

Tenojokilaaksojen useat tilat on jätetty odottamaan jakoa, joka tehdään vasta molempien vanhempien kuoltua. Harvemmin perinnönjako on tehty toisen vanhemman vielä eläessä, paitsi niissä tapauksissa, joissa esim. toinen vanhemmista on kuollut nuorena. Tiloja on jäänyt ”odottamaan” jakoa myös siitä syystä, että naapurimaihin muuttaneita oikeudenomistajia ei ole aktiivisesti tavoiteltu tai perilliset ovat katsoneet kalastusoikeuden yhteishallinnan sopivaksi. Jokivarren entisiä asukkaita on muuttanut 1950-60 -luvulla Ruotsiin ja Norjaan, joten nyt perinnönjaossa voi olla jo toinen tai kolmas sukupolvi. Utsjokisia lapsia on parempien elämänolojen toivossa myös adoptoitu muualle Suomeen ja heidän tavoittamisensa on voinut olla vaikeata. Vanhan adoptiolain mukaan adoptiolapset perivät biologiset vanhempansa.

Myös viimevuosien kaavoitustekniset asiat ovat voineet pysäyttää tilojen jakamisen. Ennen kaavoitusta paikkakuntalaiset ovat saattaneet myydä maitaan loma-asuntotonteiksi niin, että perillisille on jäänyt vain rakennusoikeudetonta maata, mikä on jarruttanut perinnönjakoa. Maanmittaustoimistot eivät tee ilman kunnan suostumusta lohkomista tiloille, jotka ovat rakennusoikeuden suhteen riskialttiita, paitsi jos tontin omistaja ilmoittaa, ettei tontille ole tarkoitus rakentaa ja kiinteistörekisteriin tehdään siitä merkintä.

6.2. Perikuntien tilat passiivisessa vai yliaktiivisessa käytössä?

Tenojoen vesistöalueen jakamattomien tilojen merkittävän osuuden (30 %) vuoksi tutkimuksessa päädyttiin tarkastelemaan tarkemmin niitä paikkakuntalaisten tiloja, joissa kalastusosakkuuden omistajaksi oli mainittu ”perikunta” tai ”oikeudenomistajat” tai nimettyjä perillisiä oli useita.

Jakamattomien tilojen omistajuus oli hyvin monimuotoista. Useissa tapauksissa tilan omistajiksi oli merkitty edesmenneen elossa oleva puoliso ja lapset. Jakamattomiin tiloihin kuului mm. osakastila, jonka osakkaiksi oli merkitty 3 erillistä perikuntaa ja yksi nimetty perillinen. Jakamattomina käsiteltiin myös tiloja, joissa saattoi olla useita nimettyjä rintaperillisiä (lapsia) ja lapsenlapsia, joiden isä tai äiti oli rintaperillisen asemassa. Joillakin tiloilla omistajina olivat edesmenneiden rintaperillisten ulkopuoliset paikkakuntalaiset puoliset ja mahdollisesti yhteiset lapset.

Yhteisomistuksen sanotaan olevan saamelainen omistusmuoto. Käytännössä kaikki jakamattomien tilojen osakkaat ovat voineet lunastaa kalastuslupan, jossa saman tilan oikeutta käyttävät useat perilliset. Tenojoen kalastuslupien myynnissä ei tarkisteta luvanlunastajan ilmoittaman tilan osalta, onko se mahdollisesti perikunnan yhteisomistuksessa ja onko ko. henkilöllä siihen esim. valtakirjalla vahvistettu kalastusoikeus. Myöskään Tenojoen kalastuksen valvonta ei ole tarkastanut kalastusoikeuden käyttöä. Kalastuksen järjestelyä ja seuranta parantaisi, jos kalastusoikeuden haltijat tai keskitetysti osakaskunnat ilmoittaisivat, ketkä vuosittain käyttävät perikuntien kalastusoikeuksia.

Lauerman mukaan kalastuskäytäntöä tulisi saada selvennettyä siten, etteivät kaikki yhteisosakkaat voisi yhtä aikaa, toisistaan erillisinä, käyttää tilan kaikkia oikeuksia. Yhteisomistustilanteessa tulisi kalastuslupan hakijan osoittaa, että hänellä on oikeus hallinnoida koko tilan kalastusoikeuksia tai vaihtoehtoisesti kalastuslupa tulisi merkintä rajoitteesta, jolla muiden yhteisomistajien oikeudet turvataan. Yhteiskäytön selvittäminen lienee osakaskuntien velvoite ja kalastuksen valvonnan ongelma, jos saman tilan oikeuksilla pidetään enemmän pyydyksiä kuin laki ja sääntö sallivat.

6.3. Tenojoen perinteisen lohenkalastuksen perilliset

Jo 1800-luvulla Tenojokilaaksojen pysyvän asutuksen ja talojen elinkelpoisuuden takeeksi taloille annettiin perinteisiä pyyntipaikkoja, jotka paransivat paikallisväestön toimeentuloa. Oikeus kalastaa lohta verkkopyydyksin, ”korjata veden viljaa” oli ehkä pohjoinen sopeutuma eteläisempään muotoon ”oikeus omaan peltoon”. Pohjoinen sadonkorjuu poikkeaa kuitenkin etelän viljelytuotosta siten, että ”kalasatoa” ei itse kasvateta, ainoastaan korjataan talteen. Norjan puolella paikkakuntalaisten perinteinen lohenkalastus on edelleen sidoksissa jokivarren maatilan aktiiviseen viljelyyn, heinäntuottoon, missä vuosittain vain viljelijä saa kalastusoikeuden.

Vaikka nykyään paikallisen, perinteisen lohenkalastuksen tuotto ei elätä ruokakuntia ympärivuotisesti, se on kuitenkin tärkeä henkinen sidos kotiseutuun ja kotitarvekalaan. Yhteispyyntinä paikkakuntalaisten sukulaisten kanssa ulkopaikkakuntalaisten perillisten mahdollisuus osallistua lohenkalastukseen voi edesauttaa vanhan kulttuuriperinteen säilyttämistä. Yhteisöllinen lohenkalastus on myös tuloksellisempaa.

Jokivarressa syntyneen, muualle muuttaneen kiinnostus omiin juuriin, lohen pato- tai verkkokalastuksen muodossa alkaa yleensä vasta aikuisena, harvoin poikasena, kun vielä asuu paikkakunnalla. Utsjoelta muutto ajoittuu nuoren alle 20 vuoden ikään, jolloin lähdetään kouluttautumaan. Nuoruusvuosina on harvoin saatu riittäviä taitoja esim. lohipadon pitoon. Vaikka myöhemmin muualle muuttaneiden perillisten loma-ajat mahdollistaisivat perinteisen lohenkalastuksen, ei kalastuksen tietotaito enää siirry suoraan, kun perintöoikeutta ei voi vanhempien eläessä käyttää. Kulttuuriperintö voi kuitenkin siirtyä, jos perilliset kalastavat lohta kulkuttamalla tai muilla verkkopyydyksillä yhdessä paikkakuntalaisten veljien tai lähisukulaisten kanssa, perinnön saatuaan.

6.4. Perilliset ilmestyvät kalastussääntöihin

Tenojoen vuoden 1972 kalastussopimuksessa mainitaan 3 erilaista kalastajaryhmää, jotka luokitellaan asuinpaikan ja kalastusoikeuden perusteella:

- se, jolla on kalastusoikeus ja joka asuu vakinaisesti alueella
- se, jolla ei ole kalastusoikeutta ja joka asuu vakinaisesti jokilaaksoissa
- kaikki muut Suomen ja Norjan kansalaiset tai muiden maiden kansalaiset

Kalastajaryhmiä käsiteltiin erikseen kalastusluvan (-kortin) hinnoittelussa, jossa paikkakuntalaisuus huomioitiin halpojen kausilupien muodossa. Saman vuoden Tenojoen kalastussääntötekstissä kalastajat mainittiin kuitenkin vain kahdessa ryhmässä: kalastusoikeudelliset ja kalastusoikeudettomat, mikä aiheutti epäselvyyttä.

Ennen vuotta 1979 paikkakuntalaisen kalastusluvalla saattoi kalastaa henkilöt, jotka olivat ulkopaikkakuntalaisia, mm. tulevia perillisiä ilman rekisteröityä kiinteistönomistusta. Vuonna 1979 maa- ja metsätalousministeriön pyynnöstä Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos teki erillisen kalastustiedustelun Tenojokivarressa syntyneille, muualle muuttaneille henkilöille. Tiedustelupalautteiden mukaan he kalastivat vuosittain noin 20 päivää padoilla, 15 päivää lohiverkoilla, 9 päivää kulkuttamalla ja 22 päivää vapakalastamalla. Samoina tutkimusvuosina ulkopaikkakuntalaiset kiinteistönomistajat (loma-asukkaat) kalastivat kalastusmatkailijoille määrättyllä tavalla, vapakalastamalla 10 päivää (kalastussäännön mukainen enimmäisaika). Loma-asukkailla ei ollut kiinteistökohtaista etuutta, ainoastaan mahdollisuus omassa loma-asunnossa majoittumiseen ja oman veneen käyttöön erillisellä veneluvalla. Tiettävästi 1960-luvulla vain yksi ulkopaikkakuntalainen kiinteistönomistaja on osakkuutensa mukaan kalastanut rajajokialueella lohiverkolla, paikkakuntalaisen kalastusluvalla.

Vuonna 1979 Tenon kalastussopimusta ja -sääntöä muokattiin niin, että vain kalastussäännön puitteissa mainittiin kolme kalastajaryhmää. Ryhmiä käsiteltiin ensisijaisesti asuinpaikan perusteella, toissijaisesti kalastusoikeuden perusteella. Kaikilta ulkopaikkakuntalaisilta poistettiin perinteisten pyyntimuotojen (kalastusoikeuden) käyttömahdollisuus, vaikka se olisi liittynyt ko. henkilön omistamaan kiinteistöön. Kiinteistön saantomuodolla ei myöskään ollut merkitystä. Uudella kalastussäännöllä korostettiin muutenkin paikkakuntalaisten toimeentulomahdollisuuksia oikeuttamalla vain heidät kalastuksessa käytettävien veneiden rekisteröintiin. Kalastussäännössä perinteiset pyyntimuodot mainitaan "ensisijaisiksi kalastusoikeuksiksi". Tilanne koettiin Tenojokivarresta muualle muuttaneiden perillisten keskuudessa kalastusedun menetyksenä ja toisaalta loma-asuntoja omistavien keskuudessa perustuslaillisen omaisuudenturvan ja yhdenvertaisuusperiaatteen vastaisena. Sääntömuutoksesta seurasi kirjelmöintiä mm. oikeuskanslerille.

Vuonna 1983 voimaan tulleessa Tenojoen uusitusessa kalastussäännössä annettiin perinnöksi kalastusoikeuden saaneille ulkopaikkakuntalaisille oikeus osallistua lohenpyyntiin paikkakuntalaisten kalastusoikeudellisten tavoin vastaavanhintaisella kalastusluvalla. Vaikka kalastusoikeuden laatu, sallitut kalastustavat (potku- ja mertapato, kulkutusverkko, seisova verkko ja nuotta) oli säännössä erikseen määritelty, useimmat perilliset olivat kalastaneet kausiluvalla säännönvastaisesti vapakalastusvälineillä (v. 1989 perintökalastajista 90 % vapakalastajia). 1980-luvulla perilliset lunastivat noin 120 kausilupaa kalastuskaudessa. Kun 1990-luvulla "perintökalastuslupaan" oikeuttavat kalastustavat selventyivät, ostettiin vain noin 40 lupaa ja 2000-luvulla noin 30 lupaa kalastuskaudessa (Länsman ym. 2009). Vapakalastuksen osalta ulkopaikkakuntalaiset, perinnöksi kalastusoikeuden saaneet henkilöt rinnastettiin kalastusmatkailijoihin, johon he joutuivat lunastamaan vuorokausikohtaisen kalastusluvan. Vuonna 2011 arviolta 100 Tenojokilaaksossa syntynyttä "perillistä" ja heidän lastaan lunasti vuorokausikohtaisen vapakalastusluvan.

6.5. ”Suora perintö”

Tenojoen kalastussäännössä vuodelta 1989 määritellään tarkemmin (sanalla ”suoraan”) ne ulkopaikkakuntalaiset henkilöt, joilla on perintökalastusoikeus seuraavasti: *”Kalastukseen oikeutettu, joka on perintönä saanut tämän kalastusoikeuden suoraan henkilöltä, joka vakinaisesti asuu Tenojoen vesistön jokilaaksoissa”.*

Tarkennus ”suoraan” ei tarkoita, että kiinteistönomistus olisi taannehtivasti sidottu perintösaantoon. Perinnön jättäjä on voinut saada kiinteistönsä useilla eri saantotavoilla, myös lahjana tai ostamalla. Kalastussäännössä mainittu perintö ei ole täten sidoksissa myöskään etniseen taustaan, vaikka oikeuskanslerin kirjeessä valtioneuvostolle siihen viitattiin. Nykyisen kalastussäännön mukaan jokilaaksoon muualta muuttaneet, tilan ostaneet ja utsjokisena menehtyneet voivat jättää lapsilleen perinnöksi kiinteistöperusteisen kalastusoikeuden.

Sanonnalla ”suoraan” tarkoitetaan yksiselitteisesti sitä, että kalastusoikeus siirtyy perintönä saajalleen henkilöltä, joka kuollessaan on asunut vakinaisesti Tenojoen vesistön jokilaaksoissa ja ollut kalastukseen oikeutettu eli hänellä on ollut kuollessaan omistuksessaan sellainen kiinteistö, johon on kuolinpäivänä kuulunut kalastusoikeutta. Tämä käytännössä merkitsee sitä, ettei näin saatu kalastusoikeus jatkossa siirry seuraavalle sukupolvelle ellei ensimmäinen perinnön saaja sitten kuollessaan täytä samoja ehtoja asuinpaikan suhteen (Lauerma J. kirj. ilm.).

Nykyisinä jokivarsien kiinteistönomistajina on useita sellaisia 2. polven perillisiä, joiden äidit tai isät ovat syntyneet alueella, muuttaneet muualle ja aikoinaan 1. polvessa perineet kalastusoikeudellisia kiinteistöjä (määräaloja). Näissä tapauksissa kiinteistöön liittyvää kalastusoikeutta voi perillinen käyttää vain muuttamalla vakituisesti Utsjoelle tai Inariin, Inarjokivarteen.

”Suoraan”-velvoite voi olla perusoikeuksien vastainen, mutta huomioon ottaen sen, että sääntö on annettu eduskunnassa lakina perustuslain säätämisyjärjestyksessä, tulkinta ei anna varaa spekulatioille. Jos utsjokisen isän Helsingissä asuva poika saa Utsjoella kuolevalta isältään kalastussäännön (3 § D-kohta) mukaisen aseman ja saaja sittemmin Helsingissä asuen kuolee, eivät hänen perillensä pääse kalastusoikeudellisen perillisen mukaiseen asemaan (Lauerma J. kirj. ilm.).

Perinnönjakoon liittyy monia lisätulkintatarpeita. Jos suoran perinnön kautta ulkopaikkakuntalainen kalastusoikeuden saanut ikääntyy, voiko hänen puolisonsa käyttää ko. oikeutta ulkopaikkakuntalaisena? Jos perinnön on saanut Tenojoen vesistöalueella Norjan puolella asuneelta sukulaiselta tai Utsjoella asuvalta isovanhemmalta, onko ulkopaikkakuntalaisella perijällä kiinteistöön liittyvä kalastusoikeus?

6.6. Perintöä lähellä olevat saantomuodot ja tulkinnat ”de lege ferenda”

Vuoden 1983 sääntömuutoksen perusteena esitettiin, että kalastusetus pitää säilyttää niillä syntyperäisillä utsjokisilla, jotka lohen verkkokalastusaikaa tiukennettaessa (v. 1979) joutuivat muuttamaan muualle. Toisaalta muistioissa ei huomioitu, että ulkopaikkakuntalaiset perinnöksi kalastusoikeuden saaneet olisivat saattaneet/saattavat osaltaan heikentää paikkakunnalle jääneiden sisaruksiensa lohenkalastukseen perustuvan elinkeinon harjoittamista. Perinteisen lohenkalastuskulttuurin säilymisen näkökulmaa ei tuolloin tuotu esille.

Perintökalastuslupia lunastaa nykyään vuosittain noin 30 kalastajaa, joille kalastuslupien myöntäminen perustuu henkilön omaan ilmoitukseen kalastusoikeutensa laadusta. Talokohtaisista muistioista tarkistettuna näiden perillisten kiinteistöjen saantomuodot olivat moninaisemmat kuin mitä Tenojoen kalastussääntöteksti määrittelee. Ulkopaikkakuntalaiset perilliset olivat saaneet kiinteis-

tönomistukseen liittyvää kalastusoikeutta mm. ennakkoperinnön, lahjan, testamentin tai usein myös ”sukulaiskaupan” myötä.

Tenojoen kalastussäännössä todettu kalastusoikeus perintösaannon perusteella on juridisesti ongelmallinen ja säännöksen ankara tulkinta johtaisi monessa yksittäistapauksessa melkoiseen moraaliseen epäoikeudenmukaisuuteen. Säännöstä säädettyä ei ole osattu ajatella asiaa juridisesti kovin terävästi tai sukutilojen tavallisimpia saantomuotoja ei ole harkittu tarkemmin (Lauerma J. kirj. ilm.).

Seuraavat tapauskohtaiset tulkintasuositukset perustuvat lakitekstin avartavaan tulkintaan, jossa on pyritty ottamaan huomioon lohenkalastuksen kulttuurisidonnaisuus. Toisaalta perusteena on perusoikeuslähtöinen tulkinta, jossa huomioidaan ihmisen oikeudet ja pyritään tulkitsemaan lakitekstiä näitä oikeuksia kunnioittaen. Suositukset ovat Lauerman henkilökohtaisia näkemyksiä siitä, millainen lain ja sen tulkinnan tulisi olla (”de lege ferenda”). Samalla Lauerma varoittaa, että oikeusistuimien voi ottaa erilaisen kannan.

6.6.1. Voiko ennakkoperinnön rinnastaa perintösaantoon?

Tuleeko ennakkoperintö voimaan heti, kun se annetaan vai vasta sitten, kun ennakkoperinnön antaja kuolee? Mitä tapahtuu, jos ennakkoperinnön antaja on ennakkoperintöä antaessaan ollut jokilaaksoissa vakituisesti asuva kalastukseen oikeutettu henkilö, mutta hän on sittemmin muuttanut toiselle paikkakunnalle, jossa kuolee?

Lauerman mukaan ennakkoperintö tulisi rinnastaa perintöön ja saantoajankohta tulisi olla ennakkoperinnön antopäivä eikä myöhemmillä olosuhdemuutoksilla olisi asiaan enää vaikutusta. Lauerma ei näe syytä siihen, miksi ennakkoperintöä tulisi käsitellä toisin kuin normaalia perintöä ilman, että laki nimenomaisesti huomioisi ennakkoperinnön erilaisen aseman. Spekulaatio ennakkoperinnön antajan viimeisestä asuinpaikkavaatimuksesta olisi kohtuutonta, jos hän elämänsä viimeisinä vuosina muuttaisi toiselle paikkakunnalle, esimerkiksi lasten kotipaikkakunnalle, jossa parempi vanhushuolto olisi saavutettavissa. Vanhuksen sinnittely Utsjoella vain säilyttääkseen lapsille kalastusoikeuden tuntuu tilanteessa kohtuuttomalta.

Ennakkoperinnön tulkinta voi Lauerman mukaan johtaa myös keinotteluun, minkä vuoksi tulee antaa selkeä hallinnollinen ohje siitä, että ennakkoperintö voidaan hyväksyä vain tilanteessa, jossa ennakkoperinnön antaja on asunut riittävän pitkän ajan (esim. 20 vuotta) jokilaaksoissa ja siitä ajasta vähintään tietyn vuosimäärän (esim. 5 vuotta) omistanut ennakkoperinnön kohteena olevan kiinteistön. Tällä estetään se, että joku muuttaa teknisesti Utsjoelle, ostaa maata, antaa sen ennakkoperintönä ja muuttaa pois paikkakunnalta.

6.6.2. Onko testamentti luettavissa perintösaannoksi?

Testamenttia ei voida suoraan rinnastaa perintöön. Ei ainakaan siten, että saajien piiri olisi rajoittamaton tai perintökaareen sitomaton. Lauerman mukaan testamenttisaanto voitaisiin rinnastaa perintöön silloin, kun saaja on sellaisessa asemassa, että hän voisi myös periä testamentin tekijän.

6.6.3. Onko lahja ja lahjanluontoinen kauppa tulkittavissa perintösaannoksi?

Maa-aloja on annettu perillisille lahjana loma-asuntotarkoituksiin, mutta myös kalastusmahdollisuuden saamiseksi. Näihin kiinteistöihin liittyviä kalastusoikeuksia saisi käyttää kalastussäännön mukaan

vain paikkakunnalla asuvat, myös muut kuin omat perilliset. Käytännössä lahjana saatuja kalastusoikeuksia ovat käyttäneet myös ulkopaikkakuntalaiset perilliset.

Lauerman mielestä lahja ja lahjanluonteinen kauppa tulisi katsoa ennakkoperinnöksi. Lahjanluontoisen kaupan osalta tulkinnanvaraista pelivaraa tulee olla rajoitetusti. Monissa tapauksissa maata ja sen myötä kalastusoikeutta luovutetaan lapsille kaupan muodossa, jolloin on useimmiten pyrkimys minimoida veroja. Kiinteistön kauppahintaa voidaan pitää jonkinlaisena tulkintaindeksinä. Jos kauppahinta lähentelee kohteen todellista arvoa, ei sitä voida perinnöksi tai ennakkoperinnöksi tulkita. Jos kauppahintaa on hivutettu juuri ja juuri sille tasolle, missä verottaja ei kiinnitä asiaan huomiota, ei ennakkoperintöstatusta ole syytä antaa. Ennakkoperintöön voitaisiin kuitenkin rinnastaa kauppa, jonka kauppahinta on täysin muodollinen kiinteistön arvoon nähden. Kaikissa näissä tapauksissa lahjan saajan/ostajan pitää olla perintökaaren mukainen perijä lahjanantajalle (Lauerma J. kirj. ilm.).

Harvoissa tapauksissa Tenojokivarren kiinteistöjen omistajanvaihdokset muistuttavat eteläisten maatilojen sukupolvenvaihdoksia, joissa tilalle jäävä perillinen on ostanut muiden perillisten sisärosuudet pitääkseen tilan yhtenäisenä. Näin toimitaan lähinnä maankäytön, maatalouden harjoittamisen niin vaatiessa. Tenolaisen perinteisen kalastuselinkeinon jatkumona menettely ei ole tavallinen. Lauerman mukaan perintönä kalastusoikeutta saanut ulkopaikkakuntalainen perillinen voisi kuitenkin lisätä perintöoikeuttaan ostamalla lisäosuuksia sisaruksiltaan. Perintösaanto pitäisi toteuttaa myös, jos perillisinä on perittävän lapsenlapsia.

6.7. Kiinteistön luovutus vai vain kalastusoikeuden luovutus?

Kiinteistörekistereissä ilmenevät kalastusoikeuden luovutukset olivat kertaluonteisia lahjoja tai kauppvoja, joissa lahjan antaja/myyjä siirsi osan omistamansa tilan oikeuksista perilliselleen ennen varsinaista perinnönjakoa. Vastikkeellinen tai vastikkeeton luovutus, johon liittyy myös kiinteistön omistus, on selkeä ja yksiselitteinen, jossa määräala saa osalukunsa mukaisen osuuden kantatilan osuudesta.

Kiinteistösidonnaista kalastusoikeutta luovutetaan, lainataan, siirretään ilmaiseksi tai korvausta vastaan myös tilapäisesti. Rajajokialueelle kalastusoikeutta luovutetaan myös siten, että muualla asuvat ”perintökalastajat” luovuttavat oikeutensa vuosittain esim. paikkakuntalaisille kalastusoikeudettomille. Luovutuksen saanut on näin voinut kalastaa mm. kulkuttamalla. Myös paikkakuntalaiset ovat voineet luovuttaa verkkokalastusoikeutta saadakseen itselleen esim. kulkutuskaverin.

Pelkän kalastusoikeuden (tai osan siitä) ”pätkäluovutus” on haasteellinen selvitettävä, koska sitä esiintyy niin monessa muodossa. Tenojoen pääuoman muutamat luovutukset ovat olleet laadultaan vain perinteisten kalastustapojen käyttöoikeutta. Sivujokialueella luovutetaan kalastusoikeutta enimmäkseen vapakalastukseen.

Lauerman mielestä järjestelmän pitäisi taipua siihen, että tilanteessa, jossa kalastusoikeuden omaava, Utsjoella asuva henkilö ei voi käyttää oikeuttaan esim. vanhuuden vuoksi, hän voisi ns. työ-sopimuksella palkata toisen henkilön käyttämään kalastusoikeuttaan. Täysin keskeistä on, että toinen osapuoli kalastaa, mutta kalansaaalis kuuluu kalastusoikeuden haltijalle. Palkkana voisi kuitenkin olla ”tenolaiseen tapaan” puolet saaliista. Vaikka Tenojoen pääuomassa verkkokalastusoikeuden käyttäjä pitää pääsääntöisesti olla paikkakunnalla asuva henkilö, järjestelmän pitäisi taipua myös siihen, että kalastukseen oikeutettu voisi kaikissa olosuhteissa käyttää perinteisessä lohenkalastuksessa apunaan tai sijaisenaan aviopuolisoaan tai lapsiaan.

Tenojoen luvanmyynnistä ja valvonnasta vastaavan tahon ja yksityisvesien omistajien yhteistyönä valistunut, osakaskuntien kontrolloima kalastusoikeuksien luovutuskäytäntö voisi pystyä turvaamaan perinteisen kalastustaidon siirtymistä seuraavalle sukupolvelle. Luvanmyynnissä pitäydytään kalastajan ilmoittamaan tilakohtaiseen kalastusoikeuteen, jota yleensä ko. tilanomistaja ja mahdollisesti puolisonsa käyttää. Jos ko. oikeuden käyttäjä ei ole perheenjäsen vaan ”muu apuhenkilö”, joka on saanut kalastusoikeuden luovutuksella, siitä on tehtävä luovutustodistus osakaskunnalle. Kalastusoikeuden luovutus tulisi näkyä myös ostetussa kalastusluvassa, koska luovutuksissa kalastus ei saa laajentua eikä monistua.

Vapa- ja viehekalastuksen osalta Lauerma suhtautuu kalastusoikeuden siirtoon erittäin kielteisesti.

7. Kiinteistökauppojen kirjoa

7.1. Lainauksia ulkopaikkakuntalaisten kiinteistökaupoista

Tenajokivarren kiinteistömääritystoimituksia varten tehdyissä muistioissa on mainintoja hyvin erilaisista kalastusoikeuden saannoista. Vanhoissa kiinteistökaupoissa ei mahdollisesti mainittu erikseen kalastusoikeutta, sen oletettiin tulevan aina kaupan ohessa? Myöhemmin on huomattu mainita kalastusoikeuden määrä, joskus jopa laatu. Yhteismetsän omistusta on pidetty niin tärkeänä, että sen myyminen tai siirto tilakaupassa on ollut harvinaista. Joissain tapauksissa metsästysoikeus yhteismetsän ohessa on voinut siirtyä ostajalle. Seuraavassa esitetään muutamia esimerkkejä tilakohtaisista muistioista.

Kauppakirja 1964: ”Ei mainintaa osuuksista yhteisiin tai nautintoihin ”

Kauppakirja 1976: ”Myyjä luovuttaa samalla kauppakirjalla oikeuden kantatilan Tenojokea koskeviin kalastusoikeuksiin määrääalan vastaavalta osuudelta”

Kauppakirja 1979: ”Ostaja saa osalukunsa mukaiset oikeudet kantatilan vesialueeseen, lukuun ottamatta verkko- ja pato-oikeutta Tenojokeen”

Kauppakirja 1981: ”Määräalalle ei tule oikeutta kantatilan yhteisiin etuuksiin. Ostajalla on kuitenkin oikeus käyttää kantatilalle kuuluvia kalastusoikeuksia vavalla ja vieheellä tapahtuvaan kalastukseen”

Kauppakirja 1982: ” Myyty tontti saa sekä ranta- ja veneen pito-oikeuden Tenon rannassa sekä kalastusoikeuden yhteisissä vesissä ja metsästysoikeuden yhteismetsissä”

Kauppakirja 1984: ”Määräala saa osalukunsa mukaisen oikeuden kantatilalle kuuluvista osuista yhteisiin vesialueisiin, ei kuitenkaan Tenojokeen. Toimitusinsinööri päätti, ettei lohkotilalle tule osuutta yhteisiin vesialueisiin, koska ko. tilalle ei voida antaa osuutta vain osaan jakokunnan yhteistä vesistä”

Kauppakirja 1993: ”Luovutettava määräala saa osalukuaan vastaavan osuuden lohkokunnan vesialueisiin, mikäli tällaisia on”

Yleisin siirtotapa nykyään: ” Kiinteistö saa osalukuaan vastaavan osuuden tilalla oleviin yhteisiin vesiin, mutta ei yhteismetsään”

Lauerman mukaan jakolainsäädännössä on ollut jo 1800-luvulla säännös siitä, tulevatko määräala-kaupan myötä lohkotilalle osuudet yhteisiin maa- ja vesialueisiin. Jos mainintaa kalastusoikeuden siirtymisestä ei ole, laki on sen määritellyt. Laki on kuitenkin vaihdellut ja lopputulos on ollut ajalleen ominainen. Ongelmallisempia ovat osittaisluovutukset, joissa on esimerkiksi sanottu: ”määräala saa pinta-alansa mukaisen osuuden kantatilan kalastusoikeuksista, ei kuitenkaan oikeuksia Tenoon”. Maarekisteriin on kirjautunut joitakin osittaisluovutuksia, mutta yleisin käytäntö on ollut, että osuuksia yhteisiin joko on tai ei ole. Tämä ongelma on poistumassa meneillään olevien kiinteistön määritys-toimitusten kautta. Siltä osin, kun erityiset etuudet yksilöidään ja merkitään maarekisteriin, kauppa-kirjassa voidaan määrätä, mihin erityisiin etuuksiin lohkotila saa osuuden (Lauerma J. kirj. ilm.).

7.2. Haamutilakaupat

Tavallisimmin maanomistaja myy määräaloja kalastusoikeuksineen, jotka on suhteutettu pinta-alan suhteessa kantatilan osakkuuksiin. Joskus maanomistaja myy vain tilansa maa-alat ja pidättää itselleen tilan kalastusoikeudet. Tällöin kalastusoikeudet ”irtoavat” myydystä maapohjasta ja jäävät kantatilaan. Kalastusoikeudet voi myös siirtää toiseen tilaan, jos myyjällä sellainen on. Tämä voi selittää, miksi jonkun tilan kiinteistörekisterissä näkyy oikeuksia aivan vieraasta tilasta.

Ellei myyjällä ole toista tilaa, johon nämä kalastusoikeudet voidaan liittää, niistä muodostuu ns. haamutila. Vastaavasti ostajalle voidaan myydä ”irtainta” kalastusoikeutta ja ko. oikeuksista muodostuu ”haamutila”. Haamutilalla tarkoitetaan tilaa, jossa ei ole maata, mutta on kuitenkin tiettyjä oikeuksia. Haamutiloja voi syntyä mm. silloin, kun myydään maita valtiolle suojelutarkoitukseen.

Kalastusoikeutta voi siis vapaasti ostaa ja myydä sellaisenaan. Kalastusosuuden suuruus määritellään luovutuskirjassa joko osuuslukuna tai se suhteutetaan (%) kantatilan etuuksiin ja mahdollisiin nautintoihin (Lauerma J. kirj. ilm.).

7.3. Tilusvaihto

Tilusvaihdolla pyritään yleensä parempaan tilakokonaisuuteen esimerkiksi suoristamalla kahden tilan mutkikas raja tai vaihtamalla kahden tilan palstoja niin, että ne paremmin soveltuvat kummankin tilan tarpeisiin. Tilan maat voivat täten siirtyä osittain tai kokonaan toiseen paikkaan. Tällaisessa tilusvaihdossa lähtökohtana on, ettei kummankaan tilan arvo muutu eikä ko. tilusvaihto vaikuta kalastusoikeuksiin tai muihin osuuksiin, vaan kumpikin tila pitää vanhat oikeutensa. Jos maanvaihto tapahtuu ”epätasa-arvoisesti” eli toinen saa enemmän ja arvokkaampaa kuin mitä toinen antaa takaisin, määritellään kalastusoikeuksien siirto vaihtokirjassa (Lauerma J. kirj. ilm.).

7.4. Tekniset uudistilat

Uusi rekisteritila voidaan perustaa yhdistämällä kaksi vanhaa tilaa: *”Mydyt murto-osat saavat osalu-kunsa ja manttaalinsa mukaiset oikeudet kantatilan vesialueoikeuksiin ja Utsjoen yhteismetsiin, paitsi kaikkiin sellaisiin oikeuksiin, jotka koskevat tiloista X ja XX periytyviä oikeuksia ja kulku- ja veneval-kamaoikeuksia, jotka periytyvät tilasta XXX. Nautinnat eivät sisälly.”*

Esimerkinomaisia teknisiä uudistiloja on syntynyt, kun kahdesta vanhasta kiinteistöstä on muodostunut yhdystila uudelle rekisterinumerolle. Tällöin kiinteistön omistaja kalastaa oikeuksillaan eikä eroa ole siinä, onko osuus yhden tai useamman tilan osuuksien summa (Lauerma J. kirj. ilm.).

8. Tapakulttuurit kohtaavat Tenojokivarressa

Ylä-Lapissa ei ole ollut tapana rajata maa-alueita. Tenojoen keskiuomassa kulkee valtakunnan raja, jolla ei ole ollut rajaavaa luonnetta arkielämässä. Tunturisaamelaisten jutaava elämänmuoto alkoi paikallistua vasta, kun heistä tuli jokivarsien talollisia ja taloille osoitettiin maita ja kalastuksellisia nautintaoikeuksia. Talojen omistamia maa-alueita ei aidattu ”omiksi”. Maata omistettiin, mutta omistus oli lähes pyykitön, alue kaikkien käytettävissä. Yksityisomistus on suomalaisten tapa. Ulkopaikkakuntalaiset loma-asukkaat ovat tuoneet omat tapansa mukanaan rajaamalla yksityismaitaan, vaikkei ole ollut muuta tarvetta aidata palstaa kuin varmistaa loma-asumisen rauha.

Koska jokivartta käytetään kuitenkin yleisesti jokamiehenoikeudella, osa paikkakuntalaisista on nyttemmin alkanut myös ”omistaa” maa-alueitaan näkyvämmiin, lähinnä asuinkiinteistönsä ympärillä olevaa pihapiiriä, mutta myös jokivarren kalastuspaikkojaan. Alueelle saapuneet kalastusmatkailijat eivät edelleenkään huomioi, että Tenojokivarren rannoista noin 70 % on yksityisten omistuksessa.

Tenojokivarren saamelainen kulttuuri on perustunut yhteisöllisyyteen. Yhteisöllisyydestä on kuitenkin poikettu, jos luonnonvarat, elinehdot tai ansaintatavat ovat pakottaneet vain oman lähisuvun tiiviiseen kytkentään. Yhteiskalastuksen muotona on nykypäiviin säilynyt nuottauksen moderni muoto, kulkutus, jota harjoitetaan enimmäkseen lähisukulaisten kesken. Saamelainen elämäntapa on perustunut yhteisomistukseen, eläminen yhteisöllisyyteen ja ajatustapa ajattomuuteen. Välimatkalla ja ajalla ei ole ollut mittayksikköjä, sitovuutta eikä oleellista merkitystä. Välimatka mitataan edelleen aikana, aika sidotaan säätilaan ja säätilat muuttuvat.

Tilojen jakamattomuus, perikuntien suuri osuus kiinteistönomistajista voi johtua odotuksesta, että ”aika hoitaa”. Ehkä pelätään perintöriitoja tai sitä, että merkityksetönkin osa lohenkalastusoikeudesta menetetään lopullisesti. Kiinteistökaupoissa ulkopaikkakuntalaisille on usein myyty maapohjan myötä myös kalastusoikeuksia tietäen, että vaikka pienet kalastusoikeusosuudet poistuvat omasta osakkuudesta, ulkopaikkakuntalaiset eivät kalastussäännön mukaan voi käyttää kalastusoikeuttaan. Perikuntien ulkopaikkakuntalaiset oikeudenomistajat, perilliset ovat kuitenkin ryhmä, joka voi todella käyttää samaansa kalastusoikeutta ja osaltaan jatkaa kulttuurin harrastusta.

Kiitokset

Lämpimät kiitokset Tapio Guttormille, Nils Holmbergille, Inga Länsmanille, Irmeli Länsmanille, Nils Pajurannalle ja Samuel Paltolle, jotka auttoivat Tenojokivarren ulkopaikkakuntalaisten perillisten identifioinnissa ja tilojen hahmottamisessa. Ursula Waltarin kiinnostus ja avunanto jokivarren sukuselvityksessä ansaitsee erityiskiitoksen. Tutkimusassistentti Jorma Kuusela satoi hienon talojakoa kuvaavan ”puskan” ja avusti yleisemmin kiinteistörekistereiden teknistä käsittelyä, kiitos floristiikasta. Lämpimät kiitokset myös kaikille ohjausryhmän jäsenille, erityisesti maanmittauslaitoksen DI Esko Rantakivelle, joka jaksoi selventää kiinteistörekistereihin ja tilakohtaisiin muistioihin liittyviä tietoja.

Tutkimuksen edetessä havaittiin, että kiinteistöjen saantoihin liittyvää asiantuntija-apua tarvittiin Tenojoen kalastussääntötekstiin liittyvissä asioissa. Hankkeen tutkija sai oikeustieteellistä ”kylpyä” ja asiantuntija-apua varatuomari Jussi Lauermalta, jolla on yli 30 vuoden kokemus mm. Utsjoen kiinteistöjen erilaisista omistajanvaihdoksista, perinnönjaoista ja tilakaupoista sekä niihin liittyvistä kalastusoikeuden määritelmistä. Nöyrä kiitos Jussille ”de lege ferenda” -näkemyksistä.

Viitteet

- Joona J. 2011. Pohjois-Lapin erityiset kalastusoikeuskysymykset. *Juridica Lapponica* 36. 286s.
- KM 1985:9 Tenojoen kalastustoimikunnan mietintö I. Helsinki. 80s.
- KM 1986:3 Tenojoen kalastustoimikunnan mietintö II. Helsinki 1986. 76s.
- Kulki, A-K. 2007. Kalastusoikeustyypit Tenojoella. Kiinteistöopin erikoistyö. Teknillinen korkeakoulu, maanmittausosasto. 23s.
- Länsman, M., Kuusela, J., Orell, P., Haantie J., Kylmäaho, M. & Ollila J. 2009. Teno- ja Näämöjoen lohikantojen seuranta 2009. *Riista- ja kalatalous – Selvityksiä* 11/2010. 30s.
- Länsman M. 1999. Lohen etu ja oikeus -Tenojoen lohenkalastajat ja kalastuksen järjestäminen Suomessa vuonna 1998. *Kala- ja riistaraportteja* 169. 22s.
- Solbakk A. & Vuolab S. 2001. Tanadalen -slekter historie. 1044s.
- Pieski P. (toim.) 2005. Sotiemme veteraanit. Utsjoki. 248s.